

Словото

СЕДМИЧНО ИЗДАНИЕ НА СЪЮЗА НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИСАТЕЛИ, ОСНОВАН 1913 г. С ПОЧЕТЕН ПРЕДСЕДАТЕЛ ИВАН ВАЗОВ

ЛИТЕРАТУРА, ИЗКУСТВО, ОБЩЕСТВО

ДНЕС

Абонамент

Всеки месец до 15-о число на 2019 г., във всяка пощенска станция, можете да се абонирате за вестник „Словото днес“:

за 1 месец - 4 лв.
за 3 месеца - 12 лв.
за 6 месеца - 24 лв.
за 10 месеца - 40 лв.

Каталожен № 115

32 бр. (9632), 31.10.2019, година XIX - 1,00 лв.

Класикът патриот

Георги Йорданов



изменен в есента и летото, камък, ти стоиш все същ!“ (Атанас Далчев).

Тия думи сякаш са изречени за Николай Хайтов, който е съчетание на изключително дарование с твърда и последователна позиция в защита на българския национален дух. Писателят се изповядва: „Моето постоянно агрегатно състояние е националист“. Затова бе осенен от рядко случващото се за голям творец щастие – приживе да получи заслужени най-високи почести и признание.

Предстоеше изборът му за член на Българската академия на науките. Срещнах се с изявени академици. С някои от тях Хайтов влиза в открити сблъсъци по теми от близкото и далечното минало и на съвременето. Особено остър бе спорът им във връзка с неговата мисия да се издири гробът на Васил Левски. Приятно се впечатлих, когато и негови опоненти категорично се изказаха за безспорните му творчески и научни качества, поради което твърдяха, че избирането му за член на БАН е чест за най-високата българска научна институция.

Днес никой не спори, че Николай Хайтов е сред класиците на българската литература. Камък на народно-стия дух. От „Съперници“ (1957) и „Искрици от огни-

щето“ (1959) до близо 40-те книги! Сред тях и блестящите „Диви разкази“...

Може ли да си представим небивалия подем на българската кинематография без сценариите му, телевизионната поредица „Семейство Калинкови“, филмите „Краят на песента“, „Козият рог“, „Памята“, „Дърво без корен“, „Мъжки времена“, „Капитан Петко войвода“, „Орисия“...

„Козият рог“ е сред най-гледаните български филми. Големият режисьор Методи Андонов и талантливият актьорски екип начело с Катя Паскалева и Антон Горчев пресъздават по неповторим начин хайтовите герои. Казвали са ми, че в едно квартално кино на испанската столица филмът дълго е прожектиран при пълен салон. По „Козият рог“ композиторът Красимир Кюркчийски и балетмайсторът проф. Петър Люцканов сътвориха един от най-вълнуващите спектакли в българския балет.

След незабравимите премиери на „Капитан Петко войвода“ и „Мъжки времена“ авторът, режисьорите и актьорите се радват на възторжени срещи в цялата страна. Пиесите „Пътеки“, „Лодка в гората“, „Кучета“, „Празникът“, „Памята“... продължават да поддържат несекващ зрителски интерес.

Впечатляващи са трудолюбието и творческата воля на писателя. Чрез своя герой аго Асан Мешов Хайтов се изповядва: „Най-лошо е, синчо, че сърцето ме тегли нещо да върша, да мърдам, да копам, да кося, а ногите не държат, кръста не държи, не смея да се наведа, че не мога да стана... Като спре да ме тегли сърце за работа сигурно на другия ден ще мра...“

На стр. 7



Художникът воин

Иван Гранитски Николай Хайтов



Историята на българската литература през последните години – предимно във върховите изяви на неколцина белетристи – ни дава не само богат материал за наблюдения и размисления, но и привлича вниманието ни към един удивителен факт. Именно писатели, а не историци, социолози или социалпсихолози постигат действителните дълбочини и проникновения на разрезите и анализите както на социалното битие на българското общество, така и на съзнанието и душата на отделния човек. В такъв план прозаисти като Димитър Талев, Димитър Димов, Емилиян Станев, Павел Вежинов, Андрей Гуляшки, Камен Калчев, Николай Хайтов, Генчо Стоев, Васил Попов, Йордан Радичков, Вера Мутафчиева, Дико Фучеджиев, Ивайло Петров и др. с най-добрите си произведения всъщност играят ролята на своеобразни рентгенографи на пулсациите и трансформациите в социума и в душата на отделния индивид. Ето защо българските поколения през XXI век вероятно непрекъснато ще се връщат към препрочита на техните творби, за да си отговорят на главните въпроси, свързани със състояние-

то и динамиката на българското общество през XX век.

Една от най-интересните фигури в тази плеяда без съмнение е Николай Хайтов – емблематично, ярко и противоречиво явление в българската литература. Още неговите първи публикации и книги вдигат шум около името му и твърде често това е не-литературна шумотевица. Причината е не само в конкретния текст, но и в самия характер на автора – чепат, остър, конфликтен, настъпателен. За половин век перото на Хайтов ражда над 60 книги – проза, публицистика, есеистика, пътеписи, пиеси, документални изследвания, краеведски анализи и т.н.

Още ранните публикации насочват нашето внимание към няколко съществени и характерни особености на неговия талант. Първата ни припомня традициите на голямата българска проза и публицистика от края на XIX и началото на XX век. Става дума за значението на писателя не толкова като автор на конкретен текст, колкото и като народен трибун, ярка обществена фигура, която и със своето творчество, и с поведението си играе ролята на своеобразен нравствен и духовен учител на обществото. Така в народното съзнание са се съхранили Захарий Стоянов, Алеко Константинов, Иван Вазов, а малко по-сетне Елин Пелин и Йордан Йовков. Един глобален поглед към духовното наследство на тези велики писатели и духовни учители на нацията ще ни разкрие как главната цел на тяхното творчество е да покаже саморазгръщането на националния характер и неговото проектиране върху националната съдба чрез съдбата на отделния човек. Както и обратната дифузия – отражението на индивидуалната воля, морал и съзнание, решителност и самоотверженост или плахост и конформизъм върху съдбата на Отечеството.

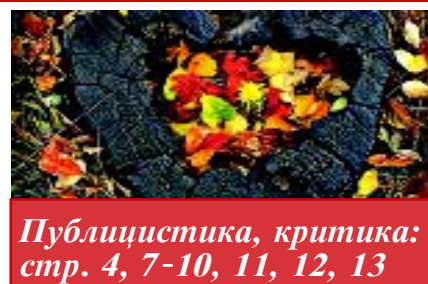
На стр. 8



Поезия: стр. 4, 5, 15



Проза, есеистика: стр. 3, 6, 14



Публицистика, критика: стр. 4, 7-10, 11, 12, 13



Броят излиза с подкрепата на Национален фонд „Култура“

Вечер за азербайджанския поет Имададдин Насими

На 14.10.т.г., интелектуалци и обществени лица отбелязаха 650-ата година от рождението на видния азербайджански поет Имададдин Насими. Събитието беше част и от друга празнична инициатива – 150-ата годишнина от създаването на БАН.

Поетът Насими е роден през 1389 г. и е живял до 1417 г. Това са преломни години – не само за Изтока, но и за Европа, и в частност за България. Честването на паметта на поета идва с българско издание на избрани негови стихотворения. Сборникът „Мой храм свещен. Избрани стихове“ излиза с логото на издателство „Български писател“, а преводите в него са дело на Боян Ангелов, Иван Есенски и Надя Попова. Поетичната вечер беше организирана от Българската академия на науките, Националната академия на науките на Азербайджан, Посолството на Република Азербайджан в България, Съюза на българските писатели и Центъра за азербайджански език и култура към СУ „Св. Климент Охридски“. В изисканата зала „Проф. Марин Дринов“ на БАН присъства и зам.-министърът на образованието и науката Деница Сачева.

„Имададдин Насими е положил основите на азербайджанския литературен език със своята поезия. Той оказва голямо влияние върху по-нататъшното развитие на литературата на Азербайджан. Неговото богато наследство представлява един от най-интересните етапи на обществената мисъл през Средновековието. А неговото творчество заема достойно място в съкровищницата с културните богатства на народите. Съвпадването на честванията – 650 години от рождението на Насими и 150 години от създаването на БАН – говори за тесните отношения между двете страни“, заяви г-жа София Шигаева-Митреска, директор на Центъра за азербайджански език и култура към СУ.

Академик Юлиан Ревалски – председател на БАН – каза: „Нашите съвместни отношения с Азербайджанската академия на науките и с Азербайджанското посолство в България в последно време са изключително активни, а в научно отношение имаме традиционни връзки, които датират от години. В последните години имаме възможността с г-жа Гурбанова да реализираме много събития от сферата на културата и изкуството, което показва, че ние всъщност сме доста близки страни и имаме още много да правим заедно. Радвам се, че сме домакини на това специално събитие – намираме инициативата за изключително удачна. Благодарим за този камък, който носите за нашия Природонаучен музей. За пореден път ще кажа, че Азербайджан е сред страните, с които имаме действително най-широки и активни връзки.“

Акад. Иса Хабиббайли, вицепрезидент на Азербайджанската академия на науките, директор на Института за литература и народен представител, връчи своя подарък – камъка, пропътувал стотици километри – на акад. Юлиан Ревалски. Моментът предизвика овациите на публиката.

Нейно Превъзходителство д-р Наргиз Гурбанова от своя страна благодари за любезното домакинство и каза, че 650-ата годишнина от рождението на великия азербайджански поет, философ, мистик и видна фигура на поетичната мисъл на Изтока и 150-ата годишнина от създаването на БАН са чудесен повод за събирането в уютната зала „Проф. Марин Дринов“. Човекът, Вселената, Любовта и Бог – това са основните теми на Насими, подчерта тя. Насими е притежавал енциклопедични познания; неговите произведения блестят не само с голямото си майсторство, но и с дълбок смисъл.



Председателят на Съюза на българските писатели Боян Ангелов направи гласна разходка из миналото, обхождайки събитията от Средновековието по нашите земи. В периода, в който поетът Насими е живял, между 1369 и 1417 г., България преживява редица трагедии. През 1371 г. Одрин пада под властта на османците; през 1393 г. Търновското царство е завладяно от Османската империя, а три години по-късно България пада под османска власт. Но политическото потисничество не значи, че духът не съществува. По времето, в което е живял и творил Насими, вселенски патриарх е бил Йосиф II – българин по произход, а според документите е бил и незаконен син на цар Иван Шишман. По същото време – в края на XIV, началото на XV век – българинът Киприян става Митрополит на цяла Русия...“, разказа Ангелов, посочвайки също и българската следа в редица европейски и световни исторически събития. „С това искам да кажа, че за поезията няма никакви граници: нито исторически, нито духовни, нито религиозни. Имададдин Насими издигна тезата „Аз съм Бог“ и затова е бил екзекутиран“, каза той, след което прочете два свои превода на стихове на азербайджанския поет.

„България е страна с традиции в хумора. Бях в Габрово и съм силно впечатлен. А тук ние видяхме колко силна е научната дейност на БАН“, коментира акад. Иса Хабиббайли. Той добави, че българският и азербайджанският хумор са много близки. „Българските преводачи на Насими успяха да съхранят оригиналността на неговия език. Слушайки стихотворенията му на български език, аз ги почувствах свършени като на азербайджански.“

Творбите на Насими за пръв път се превеждат на български език. За тях Димитър Христов – директор на СБП – каза, че са гениални и че това е едно начало в изучаването и изследването на Насими, неговите последователи и на големите поети на Изтока. „Убеден съм, че това издание на стиховете на Насими ще накара много български читатели да научат нещо повече за азербайджанската култура и пресечните ни точки с нея“, добави той. Поетичната вечер приключи с четене на творби на Насими от Иван Есенски и Надя Попова – преводачи на стиховете на големия поет на Изтока. Есенски сподели, че всяко време намира своя глас, който да го изрече и че много често творците създават произведенията си въпреки това време, нередко заплащайки с живота си. „Големите поети използват езика, за да предоставят на хората смисъл на съществуването им“, напомни той. „Акустиката на поета Насими е толкова мощна, че дори ограничението на формата не поставя окови пред преводача; той се чувства свободен и възвисен“, на свой ред сподели Надя Попова.



Ирина Гъркова, Елена Хайтова, Елица Гигова, Станислав Памукчиев

• На 15.10.2019 г. в читалище „Николай Хайтов“ в София се състоя тържествена вечер, посветена на 100-годишнината от рождението на Николай Хайтов. Писателката Елена Хайтова представи книгата си „Орли от пламък“ за големите творци Николай Хайтов и Никола Гигов, а художничката Елица Гигова, внучка на Николай Хайтов и дъщеря на Никола Гигов – живописната си изложба „Родопският свят на Николай Хайтов“, открита от проф. Станислав Памукчиев – секретар на секция „Живопис“ към СБХ. Показани бяха и илюстрации по „Диви разкази“ и „Шумки от габър“, както и част от инсталацията „Душата на леса“, която представлява рисувани листа от родното село на писателя Яврово, от Елица и нейни възпитаници от ПУ „Паисий Хилендарски“ и СУ „Св. Патриарх Евтимий“. Събитието бе посетено от много почитатели и приятели на известните творци. Бе изпратен специален поздравителен адрес от Президента на Република България Румен Радев до Елена Хайтова и Елица Гигова, който прочете г-жа Ирина Гъркова – съветник по култура, духовно развитие и национална идентичност на Президента.

• На 24 октомври 2019 г. в НЧ „Пенчо П. Славейков 1921“ се състоя премиерата на новата поетична книга на Кети Бозукова „Прозорец от спомени“. За нея проникновено говори литературният критик Благовеста Касабова. За пореден път Кети очарова своите приятели и почитатели с мъдрата си и нежна поезия. А Георги Драмбозов прочете свое стихотворение, с посвещение на гостенката в 290-то издание на литературния салон „Вечери на Кръста“. Петя Цолова поднесе приветствени, топли думи, а на Татяна Тончева поздравът беше музикален. Присъстваха много колеги на Кети Бозукова от Съюза на юристите в България и от Съюза на българските писатели. Водеща на вечерта бе Виктория Катранова.

Ловеч

• Ловешкият Клуб на дейците на културата организира творческа вечер по повод 80-годишнината на писателя Венцеслав Пейков. Жизненият му и творчески път проследи поетесата Алина Стоянова. Огласени бяха приветствени послания от председателя на СБП Боян Ангелов, председателката на СБЖ Снежана Тодорова, поздравление от Община Ловеч и художествения съвет на вестник „Моята вяра“. Писателят прочете свой разказ и нови стихотворения. В литературно-музикалната програма взе участие и ловешкият бард Милен Тотев.

• Сдружението на творци и дейци на културата от София, Ловеч и Дойренци „Под Дойренската лозница“ събра своите членове и много гости в салона на местното читалище на петата си сбирка в с. Дойренци. Темата бе посветена на загиналите за национално обединение на българският от героичния 34-ти Троянски пехотен полк. Творческата среща ръководи писателят Банко П. Банков. За подвизите на героите от полка затрогващо говори историкът Христо Борисов. По темата беше прожектиран филм, дело на Ловешкия исторически музей. Участниците се включиха с интересни информации за техни роднини, загинали по фронтовете на войните на Балканите в първата половина на XX век. Интерес предизвикаха изказванията на заслужилия артист Борис Луканов и на студента по история от Великотърновския университет, троянец Христо Костов. Впечатлиха и споделените мисли от председателя на местния клуб за културни интереси „Димитър Аджарски“, 90-годишния белетрист Атанас Маринов – Атман. Кметове от две села разказаха как са успели да изградят паметници и паметни плочи за увековечаване подвига на загиналите. Решено беше следващата творческа среща на сдружението да бъде на тема, свързана с участието на български писатели и поети във войните. Неин основен интерпретатор да бъде членът на Съюза на българските писатели Найден Ангелов.

Пловдив

• На 16 октомври в Литературния салон на НЧ „Ал. Константинов“ – Пловдив, се състоя премиера на „Дъждовете на страха“ от Иван Желязков, писател, издател и журналист. Литературният критик Иван Христов представи романа като най-зрелата, най-силната книга на Иван Желязков – романът на живота му, а до известна степен и за живота му, едно „авторerefлексивно огледало“, в което се оглежда днешното ни време, а чрез ретроспекцията – и спомените на героя; книга за препрочитане и размисъл. Иван Желязков сподели посланието, което е вложил – „трябва да съществува усещане за дълбините на живеенето“. Залата се окажа тясна да побере журналисти, писатели, приятели, почитатели.



• На 17.10. в Конферентна зала на НБИВ – Пловдив, по инициатива на Фондация за българска литература и Фондация „Култура“ към КТ „Подкрепа“ бе представена най-новата стихосбирка на Здравка Шейретова. С думи за книгата поетът и издател Румен Баросов откри вечерта. В музикалните паузи звучеше китарата на Боби Мирчев. Стиховете чете Петя Белева.

Покана

По случай Деня на будителите, на 1 ноември от 11.00 ч., в зала „Парнас“ на СБП ще се състои тържествено честване.

Словото

„Словото днес“ - издание на Съюза на българските писатели, основан 1913 г.

Адрес на редакцията: 1000 София, ПК 608, ул. „6 септември“ 35, тел. 02/987-38-96

E-mail: slovotodnes@abv.bg

Сайт на СБП: sbp.bg

Главен редактор: Надя Попова
Редактор: Иван Есенски
Графичен дизайн: Виолета Станиславова

Дежурен редактор: Надя Попова

Редакционен съвет:
Боян Ангелов, председател
Анжел Вагенщайн, Драгомир Шопов,
Елка Няголова, Иван Гранитски, Панко Анчев, Петър Анастасов, Петър Андасаров, Чавдар Добрев

Сметка за превеждане на суми за членски внос, дарения, реклами и др.:
Сдружение „Съюз на българските писатели“
УНИКРЕДИТ БУЛБАНК
IBAN:BG 85UNCR
76301008126403
BIC: UNCRBGFS

Редакцията на вестник „Словото днес“ не приема текстове на пишеша машина. Приемат се само материали, които не надхвърлят 10 000 знака, изпратени на електронния адрес. Ръкописи не се рецензират и не се връщат.

КОРЕСПОНДЕНТИ:

Благоевград - Красимира Кацарска, 073/59-02-84; Бургас - Роза Боянова, 0895/ 506 211; Варна - Станислав Пенев, 0878/ 63-22-69; Велико Търново - Георги Н. Николов, 0879/ 26-50-03; Видин - Ненчо Славчев, 0885/70-87-03; Димитровград - Петко Каневски, 0878/ 66-40-52; Карлово - Красимир Власев, 0882/ 41-04-19; Лом - Юлий Йорданов, 0885/ 27-10-77; Плевен - Лалка Павлова, 0878/95-35-99; Пловдив - Диана Павлова, 0896/38-76-64; Разград - Димитър Петров, 0896/ 08-64-12; Русе - Анита Қоларова, 082/58 89 09; Сандански - Мария Маринова, 0893/ 68-76-60; Ст. Загора - Йордан Атанасов; 0888/ 79-01-35; Хасково - Ели Видева, 0898/ 59-19-49; Ямбол - Димитър Бечев, 0878/ 29-48-02; Рада Добрянова - кореспондент от Швеция.

Цял мир се вдигаше в душата му

Георги Гривнев



Съдбата на българомохамеданите е една драма без развързка.

Двете вълни на потурчване през петвековното османско робство са

успели да сменят вярата им, но не и езика. А езика те са запазили от чист по-чист, дори са обогатявали малкия си „език“ – диалекта – с нови, звучни и колоритни думи.

Две махали, Гоздевица и Гудевица – едната приела исляма, другата останала при християнството. Двама братя – единият се поддал на „правата вяра“, другият отказал и му отсекли главата на дръвника. Ако всички отидат под ятагана, разсъждавал първият, планината ще се затрие, ще опустее. Залагам живота си, но няма да предам Христа, обричал се вторият. И двамата били прави за себе си. Родопчани се разделили – християните се кръстели в църквата, мохамеданите са кланяли в джамията. Но и в своята раздяла те оставали неразделни.

Българомохамеданите са били и са по-адаптивни към новите условия, които времето предлага. И на камък да ги засадиш, те ще го разпукат, ще се „хванат“ и ще избуят. Така както борчето расте наскоро скалата и незайно откъде пие вода и влага, за да люлее зеленото си върше.

Българомохамеданинът е работлив до изнемога и разчита на двете си ръце. Трудът за него е култ и неписан закон. Не е метафора, че работи от тъмно до тъмно. И така е свързан със земята, както с пъпната си връв, както с родното си място, с майка си и баща си, с най-близките си хора. Дори да отидат надалеч в познанията си, в борбата за духа и за хляба, той знае, че ще се върне по същия път по-богат и с повече любов. И с усмивка ще каже, почти телно и неехидно: „Кажми му аго – да му е драго!“ В своята общност подкрепата, взаимопомощта и съпричастията са пословични. Вземе ли българомохамеданинът да вдига къща, цялата махала зарязва своята работа и се стича на меджия. Зададе ли се коситба, мъжете свалят и наковават косите, затъквават брусове в коланите си и се отправят в ранина по ливадите. И откосите, замахът и поривът са такива, че боговете изпадат в почуда. Вадят ли се картофи, роднините така нахисват мотиките, че да не се разсъхнат до края на работния ден. Балканджиите са един до друг – радостта да споделят, болката да разделят.

Подир Освобождението българомохамеданите се подлагаха на какви ли не насилия – политически и психологически. Объркваха ги и те се колебаеха по кой път да поемат. Терзания разкъсваха душата им, обиди преглъщаха. Но не скръстваха ръце и не оставаха бездействени. Най-малко хаир ще сторят. Чешма ще построят – да има пътникът къде да уто-

ли жаждата си. Дървета ще засадят – сянка да има в лятната жега или просто така – да добавят мъничко красота към величието на природата. Но зло под камък няма да подмушнат, защото знаят кое е грях и кое не.

Българомохамеданите са хора, които създават народни песни, притчи и поговорки. Те упражняват майчиния си български език, а значи – обичат бащиното си огнище. И на тях нищо човешко не им е чуждо. И те страдат и плачат, възторгват се и униват, но се изправят, прощават и искат проща като причастие. Бай Манчо, смолянският чешмар, казва, *че хаирът ни рука по име*. А Асена Чаушева, мугленката, чието сърце бе изпълнено с мъка по изгубения син, споделяше: *„Сланцето и месечината ще се саберат, ако запая.“* Бог да я прости – скоро и тя отиде при него. Да са заед-



Мугленци от началото на ХХ век

но. Българомохамеданите могат и хоро да водят, могат да се хванат и на лъжа, без да се усетят, на обичта отговарят с обич, на омразата – с немъст. Понякога берат и горчиви плодове, но вярват, че дървото ще дочака нова пролет и плодовете му ще бъдат сладки. Ще извървяват незайни пътеки, ще се замайват и унасят от песента на птиците и ще очакват белия вятър като приближаване на бяла лястовица.

Понякога им приписват черти, които не са в дълбоката им същност. „Мазни ми – да ти мазна!“, е по-скоро зов за добронамереност, отколкото поведение, в което добрата дума да се върне по-добра, или направи ми услуга и аз няма да я забравя. Не знам защо има впечатление, че българомохамеданите държат в дясната си ръка „рушвет“, за да си свършат успешно някоя работа. Рушветът не е от вчера и е разпространен като епидемия къде ли не – той няма територия, време и нотариален акт. Да си спомним старата сентенция: „Страхувай се от данайците, когато ти носят дарове!“ Значи – подаръкът, който се превъплъщава и в рушвет, иде от древността!

Гурбетчийската сълза е солена. Ала по-солена е изселническата. Защото гурбетчиата се завръща, изселникът – никога. В края на деветнадесетия век и след Балканската война българомохамеданите се населват в Турция и в родопското село Дряново. Става реч за Орехово, Хвойна и Павелско от Долен Рупчос. Големият книжовник Стою Шишков, даскал в Орехово, е свиде-

тел на този мъчителен процес. Стонът на една българомохамеданка, взела вързопче в пазухата си, дълго отеква в него. *„Земе е мила. Тука съм зела пръстчица, отдето съм се родила, та ще я нося да ми я сипят въз очите, там, дето аллах ще ми скрати денесе.“* През 1895 година пак Шишков не остава безучастен: „Нашите дела от 17 години насам са причините за изселване на помаците. Ние ги огорчихме и доведохме до отчаянието с плач да оставят земята, в която са се родили, та да ги загубим веднъж завинаги“. Тия нетурци по бит, нрави и език, ненавиждани от самите турци, които с презрение ги наричат „помаци“ и не се сватосват с тях, сега се оплакват и от българите, полакомени от имотите им. Малцина от тях отидоха със Сенклер. Уседнал народ, без скитнишки нагон, те се прощават с родната стреха.“

През сълзи и неовладяно стенание българомохамеданин от Орехово ще отрони:

– *Кинато е писано, ще минова. Ние сме вече артък стока. А на артък стока мястото ѝ е на купището.*



– Какво е това артък стока? – ще го успокоява учителят. – На кой баща е артък рожбата? И вие сте като всички миллет тука. Плащате си давнината, почитате закона, живеете мирно и никому с гечинмека си не правите зло. Такива люде може ли да са артък стока?

В Орехово, Хвойна и Павелско имотите на българомохамеданите отиват на нищожна цена. За едно муле, на което изселникът ще товари багаж, се дават декари ниви. Най-вълнуващо, най-трогателно и незабравимо е описанието на Георги Пашев, чийто раздел „Българомохамеданите“ съкращават в издателството, когато

излиза монографията му за село Павелско: „От изселените през 1915 година българомохамедани в Дряново Брахим Алилов не можа да надвие раздялата си с Павелско. Добре го помня, 75-годишен, с нрав и бит на уседнал имотник, добродушен и тих, до болка честен. Имаше много кози. Изселен в пролетта на 1915 г., той често идеше в Павелско да види хората, с които бе израсъл, къщата, нивите, ливадите. Всяка година в края на юли и началото на август павелци излязяха да косят високопланинските ливади – Блюда, Бочуков бунар, Марчовица, Черквата, Средня, дето той имаше ливади, купени вече от павелци, между които и моят дядо Георги Пашев, Лазар Пашев и др. Измамните светлини на живота, радостта, бяха свършили. На 3 август 1915 г. той дойде на Блюда, ниско в дола, дето беше ливадата му, десетина декара, косена вече от новите ѝ стопани. Това бе дядо Георги, който остана на разговор с Брахим. Те гледаха наредените по риза косачи: баща ми Илия, чичо Диньо, чичо Митю и косачите на Лазар Маринов Пашев. Брахим изпиваше с очи косачи и ливади, нему сърцето беше в тия треви, които падаха сега под чужда коса и големите сенчести буче в падината. Под един от тях беше огънят, той отиде с дядо Георги при тоя огън, напече ръцете си, погледна клоните, дето беше закачал някога торби и черги. Гледаше с болна привързаност всичко, цял мир се вдигаше в душата му: огнището, букът, младата бучкова гора над ливадата, падината на среща – пътят за Средня. Под сенките, под хлада на тоя бук при огъня, дето е бил години наред с баща си и дядо си, със синовете, той искаше да угасне, за да се свърши всичко, тука, на тая ливада, дето искаше да го закопаят. Ала по стъпките му вървеше син му Абдула. Абдула привтаса на огън и като видя баща си размекнат, натъжи се и той за ливадата и всичко

наоколо и каза през сълзи: „Айде, буба, нах Дряново! Тука се е веке свършило!“ И хубаво, и лошо – там трябваше да вървят. Алилови бяха чувствителни души. Старият се изправи тежко и каза разбит: „Със здраве“ на моя дядо, вдигна ръка към косачите, които отвърщаха: „Добър час! Леки старини, дядо Брахиме!“ Той се залюля с тежкия си стан, обръщайки се да поглежда ливадата, хората, додето занечи. Времето отнасяше болната му душа. Другият ден, 4 август 1915 г., от Дряновска община, съгласно приетия ред, донесоха до вечерта в Павелска община акта за смъртта на Брахим Алилов...“

Изселничеството е не само непрегълтната тежка сълза и незараснала рана, но и причина за смърт, която никой няма право да предизвиква. Знаем кой може да ни повика от небето, за да ни прегърне земята. А на земята нищо не е по-високо от човека, нищо не отива по-далече от паметта и нищо не е по-дълбоко от любовта...

Николай Цанкарски на 75 години

БЯЛАТА ЦИГУЛКА

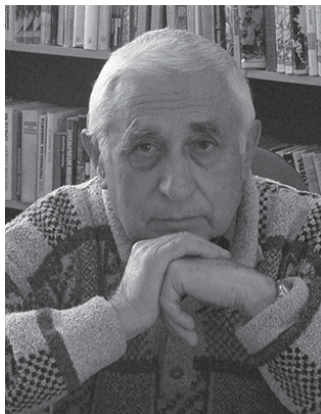
В златистото море от зряла ръж
запя цигулката на голото ти тяло...
И от небето се посипа златен дъжд,
а толкова отдавна в нас не бе валяло!

Студената луна зад облака се скри,
но двете топли, палави луни – изгряха...
В очите пламна огън, лумнаха искри,
а сладостни вълни сърцата ни заляха!

И се понесе песента на две тела...
Щурците мигом си цигулките прибраха.
А вятърът засвири в тънките стебла,
във ниското небе – звездите полудяха!

Като очакван дъжд в напукана земя
поемаш гордостта ми – жадно и дълбоко...
Природата от красотата онемя
и вик на птица вдигна радостта високо,

където нощната наметка просветля,
бродирана от хиляди светулки...
А чашата с блаженството за миг преля –
във овършана ръж – със форма на цигулка!



БАЩИН ПРАГ

Неземни красоти в света видях,
в безкрайни пътища вървах без отдиш,
пред чудеса далечни онемях
и моята България пребродих.

И на сърцето с верния компас
кръстосал свидната земя голяма
при бащиния праг се връщам аз,
където жив е споменът за мама.

Където стих се ражда от сълза
и вятър в детска люлка още пее,
където даже старата лоза
без мен не иска да изтлее.

На портата ръждясал катинар
държи заключен спомена вековен,
събудил се от дългия кошмар,
стоя пред родния си дом виновен.

На прага е поникнала трева,
забравила отдавна моите стъпки...
Навън се стеле тиха синева,
душата зъзне от студени тръпки.

Огнище, пепел и едно котле,
обесено на черната верига...
И мисъл със пречупени криле
не иска към мечтите да се вдига!

Трикрако столче, подница, ръжен
и шарена паница, паралия...
Тук някога и аз съм бил роден,
с цървули тича детството-магия.

Намерих за душата болна лек,
но само тишината ме прегръща...
А колко малко трябва на човек:
запалено огнище в родна къща!



УМИРАЩОТО СЕЛО

Слепци, слепци с избодени очи
са тези къщи в тишината.
Едничко ми е селото – мълчи
и силно стене тишината.
Как всичко бавно, бавно се руши:
и къщите, и хората – умират.
Любов тук няма, никой не греши,
тук пеперуди черни често спират.
Припукват тъжно старите греди
под покривите с каменните плочи.
Живот и челяд имало преди,
а днес и утре – мъка ще клокочи.
Като зърна от броеница там
небето рони зрелите си круши...
Къде отиде младостта? Не знам!
Самотен спомен само лъкатуши.
А плаче щедра есен в клони пак,
дървета с плод стопаните си викат.
Препуска времето със буен впряг,
но нови филизи тъй рядко никнат!
Пустеят вече в тръни двор след двор,
сънуват ехо от човешки стъпки...
Петли не будят утрото във хор,
душата ми гори – в студени тръпки.
Училище, пропито с детски смях
днес в класните му стаи плаче вятър.
Боли ни, носим във душата грях –
че корен млад не тръгва от земята!
Обесени на немите врати
висят отчаяните катинари.
С ръждясала верига от мечти
завинаги детството затварят!

Вапцаров и неговият екзекутор

Чавдар Добрев



На 18 т. г. в сайта на в. 24 часа беше публикувано обширно интервю с писателя Марин Георгиев, придружено от възторжен коментар по повод на книгата му „Третият разстрел“ (1993 г.), в която са подложени на тотална преоценка и фалшифициране личността, делото и поезията на Никола Вапцаров, поставя се началото на negliжиране и зачеркване на приносите на революционната и национално демократичната култура на България през XIX в. и XX в. И наред с това прави се опит за „разхубавяване“ на българския фашизъм, за представянето му като венец на нормално функциониращата държава.

Поводът за публикуване на интервюто с М. Г. и на коментара към него са предстоящите общински избори. Оплюването започва с поета Никола Вапцаров, за да стигне до фамилията на брат му Борис, чийто внук възглавил инициативния комитет на Мая Манолова за кмет на София. И тъй като ябълката не падала по-далеч от дървото, какъвто непрокопсанник и терорист е Никола Вапцаров, такива са и семейните му наследници. И както е прието, след подобна интродукция следва разобличаване на социализма и социалистите. Не искам да надничам в клоаката от предизборни клевети.

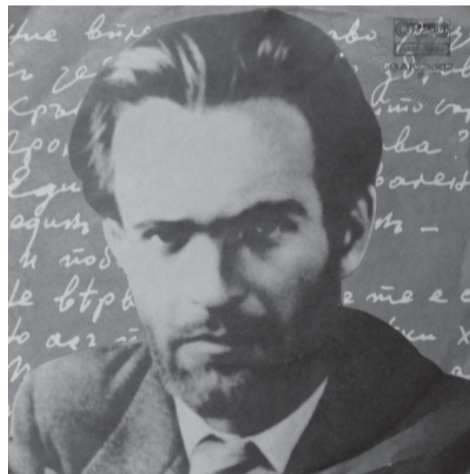
Но не мога да премълча, че е неприлично да се организира гавра с паметта на Никола Вапцаров, великия български и световен поет, чието антифашистко творчество е европейски връх, наред с творчеството на испанеца Федерико Лорка и немца Бертолд Брехт. Всъщност не би трябвало да ни учудва появата на подобни текстове. Няма нищо по-логично от това днешната управляваща класа да се отнася отрица-

телно към антифашизма и комунистическите идеи на Вапцаров, да гледа със зъл поглед на участието му в българската съпротива през периода 1941 г. – 1944 г. И в същото време да изпитва носталгия по стария режим отпреди 9 септември, 1944 г., по неговия псевдомократизъм и форми на държавен диктат. В този аспект да се ражда носталгия по радикализма на фашистката идеология.

Какво друго освен изяви на неофашизъм днес са Луковият марш; скандирането по стадионите на нацистки лозунги от стотици млади хора; редовните телевизионни и радиопредавания и печатни публикации, които отричат и се надсмиват над антифашизма и антифашистите; поправките в законодателството, уникални за Европа, в ущърб на участниците в антифашистката борба; фалшификациите в учебниците, които нахално реабилитират българския фашизъм и режат главата на антифашистката съпротива; дирижираният възторг на властимащите от Бандеровска Украйна и от лидерите на нацизма в прибалтийските републики?

Един малък спомен. Датата е 15 октомври, 2013 г. Прощавахме се с писателя Николай Петев в залата на бившия партиен дом. След траурната церемония с няколко колеги писатели се застояхме върху стълбите пред входа на залата. Изведнъж оживление по булевард „Дондуков“, около хиляда младежи (казаха ми, че са „ултраси“ на виден футболен отбор), маршируваха на път за своя стадион със свободна крачка, като на определени интервали викаха отсечено: „Зик-хайл“, „Зик-хайл“.

За тях се сетих във връзка с расистките ексцесии в София през последните дни. Полицията търси под дърво и камък виновните, без да поиска далеч по-строга отговорност от идеолозите на българския неофашизъм, от манипулаторите в масмедията, от общинските чиновници на столицата, които разрешават Луковия марш, от авторите на учебниците по



българска история и литература. В този план не трябва ли да отговаря за деянията си и самият министър на образованието Красимир Вълчев, който директно заяви, че учебниците са задължени да обслужват целите на учебната програма, а не историческата истина, че за антифашистката съпротива трябва да се дават изключително негативни оценки? Помалка ли е вината на външния министър Екатерина Захариева, която неотдавна в официален документ на държавата обруга социалистическия период, но премълча, че преди това у нас е имало фашизъм, фашисти и фашистки терор, че тогава България е била съюзник на нацистка Германия, на Адолф Хитлер?

И защо управляващите се правят на ни лук яли, ни лук мирисали, във връзка с расистките прояви на футболния мач с Англия? Нали те вече три десетилетия учат младите хора – от ранното им детство до завършване на средното и висшето им образование, – кое е родолюбиво и кое не, кое е морално и кое не, кое е правилно и кое не? Нали цялата държавна машина внедрява в съзнанието на подрастващите, че българските фашисти са възродили отечеството ни, а комунистите са национални предатели и терористи? И сега, когато цял свят видя цялата низост, насадената омраза и нагон към насилията и расизма у десетте или петнайсетте запалняковци (според изнесените данни от властите, разбира се, цифрата е силно занижена!), когато

момчетата показаха, че са научили от лично урока си, натрапва се въпросът: – А къде изчезнаха учителите? Няма ли следствието и прокуратурата да проявят главния си интерес към тях, модераторите и фактическите манипулатори на позорния акт? Естествено от тях отговорност няма да се потърси, понеже спадат към каймака на днешното ни общество, а не населяват покрайнините на София като арестуваните младежи, които тепърва овластените субекти ще ги докомплектуват в качеството им на щурмови отряди.

Досега живеях с илюзия, че животът на книгата „Третият разстрел“, „преобрънала“ истините на поета Вапцаров, отдавна е изпят. Мислех си: Марин Георгиев е осъзнал, поне донякъде, размерите на собственото си падение в книгата „Третият разстрел“.

Но ето, опроверган съм!

По всичко личи, М. Г. продължава да се гордее с извършеното интелектуално убийство на Вапцаров. Интересно е, че самооценките на М. Г. (не настоявам, че точно такива си били първоначалните му намерения) съвпадат с новите вълни на неофашизъм и неонацизъм в България, които днес, вече по-последователно, търсят своите първоизточници и традиции в историческото време, в това число своите тенденциозни свидетелства за терориста Вапцаров и за непорочното зачатие на неговите екзекутори. За да ги намерят в различни по жанра си творби, включително в произведения като „Третият разстрел“. Писателят М. Г., реабилитирал терора и варварството на българската реакция и фашизъм по време на Втората световна война, извършил интелектуален разстрел на Вапцаров, се оказва добър учител, баща, любим на стойник. Именно поради тази причина интервюто с М. Г. и поместеният коментар не би трябвало да се възприемат като клише, което може и да се подмине.

Автор съм на монографията „Книга за Вапцаров“ (2008 г.), в която изследвам

На стр. 12-13

Владимир Стоянов на 60 години

* * *

Стрелите ни запалиха небето
и то се вдигна нависоко
като крило на волна птица,
като чело на самодива.

Макар че бяхме много малко,
стояхме като буквите големи
до хромела на мисълта си:
„Как да спечелим тази битка,
без да загинем до един?“

Вали над сънните полета.
Над босите звезди вали...
И синовете ни приличат на поети,
в които Бог бленува и мълчи.
Стрелите ни запалиха небето.

* * *

Тук думите имат пространство на ехо,
защото с любов са изречени.
И сивото камъче, спряло полека
до къщата, в мен се оглежда.
Повиква ме тихо, но ясно – по име.
Молитва без думи нарежда.

И блясват очите ми вместо огниво
на сумрака в сивата прежда.
Дали най-подир се завръщам в дома си,
или надалеч ще осъмна?
И бавно дробя на трошици речта си –
при себе си с тях да се върна.



* * *

Синее островърхата ми песен –
люлеещо се зърнено море
със планината спряло да говори.
И по гредите на небесните стобори
повива този свят като небе.

Изгубеният иска да се моли
поне за миг, за кратък миг поне,
пришпорил сетивата си – коне...
Тамянов дим над нощните амвони –
синее островърхата ми песен.

* * *

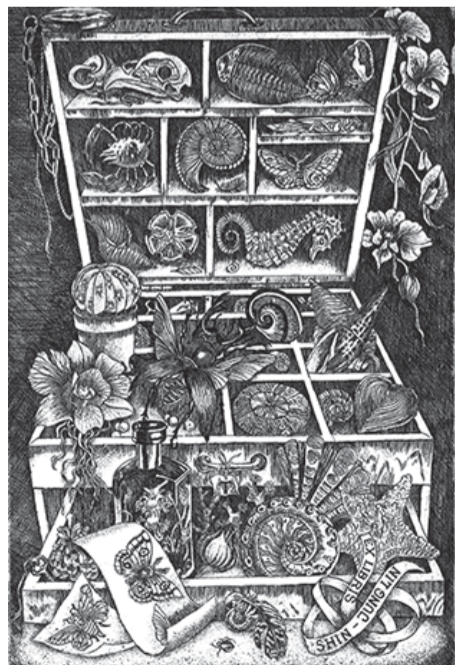
Мисли, накацали
като пеещи птици,
някаква дума –
стръвнишко леговище –
дебне разкъсващо
тишината.

Зима наоколо
докъдето погледът стига –
като сън,

като спомен,
като светла небивалица,
като пееща люлка
на свободата.

В огнището огън.
Дърветата пукат.
Пламъкът стихнал
на пепел се рони.
Дъхът ни дими
и бълнуващ се мята
сред искрящите бели
високи амвони.

Нищо друго наоколо –
прикадени трохи
на затънал във преспите
смях.



И няма нищо – само светлина

* * *

Най-близката застава на ума
е тази, до която не достигааш:
фенерът потреперва на студа...
разкъсан лай пред нечия врата...
храна... огнище... дим в снега...
веднъж завинаги
заспиваш.

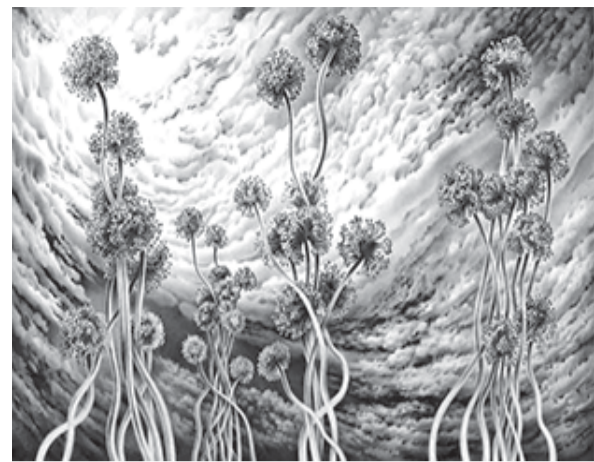


* * *

Душата си съм стиснал като риза,
но съм по-гол дори от тъмнината.
По стълбата на думите ми слиза,
да ме отключи тихо светлината –
да чуя как започва отначало
животът и да се събудя.

Щурците свирят – вино закипяло,
изпразват в мен изригналото дуло
на своите несподелени песни,
на мислите си дълги и безжични.

Доспехите на всяка власт са тежки,
но все така ръждясало безлични.
И побелявам като кестен,
разцъфнал върху Аспаруховия вал.
Нима е зимен пътят ми унесен,
а аз – облян от пяна **морски фар**.



* * *

Събирам ненаситно тишината –
на думите от сока да отпия.
И виждам как прохожда светлината
в реката на духа като месия.
Раздипля планината – каба гайда,
с ручилото си дните ни смълчани
и песента стоуста се обажда,
прескочила през порти подковани.

На залеза в запрегнатото рало
приличам на Сизиф след своя камък –
ще удържа ли мисълта, одрала
десницата на сетната ми радост?
Повярвах, че молитвата ще сбъдна
и божие слово ще дочуя:
в съня на буквите замръквам,
във семената им да се събудя.

* * *

Усещам, че се сливам със света –
със сътвореното от мен и придошлото.
А премълчаното е нова светлина
във стария фенер на потеклото.
Издигам Парорийския си храм.
Износвам навиците като стари дрехи.
И виждам колко страшно съм обран
от култовите братя на успеха.

След малко ще разровя пепелта –
на въглените тлеещи ще стъпя,
за да изригне в мене песента,
с която ден и нощ дома си търся.
Защо тревясва родовият път
и жаден все към изворчето тича?
Навярно за да бъде кръстопът,
на който Бог те учи да обичаш.



* * *

на Първан Стефанов

Изригва словото на моя род –
възкръснал дух от древните предания.
И аз съм струйка свобода без брод
пред юртата небесна на България.
Изправям още жилава снага.
Станувам по земите ни отколе
и все посрещам ваклите стада
на толкова отприщени неволи.

А от Балканския ни обгорен кривак
и на морето от раздиплената власеница
изтичат километри робски страх –
прокажена вселенска броница.
Светците ни, изгризани до пъп,
във църквите, превърнати в конюшни,
издигат поглед като **жертвен кръст**.
Очи тъмнеят, а глава се люшка...

И горната, и долната земя
във мислите им светят като милост,
като една несбъдната мечта,
която всичко в себе си събира.
И пак сме вкупом („С нами Бог!“),
изправени до сетната си сила:
единно слово за език и за народ
оттук додето погледът ти стига.



* * *

След ритлите на залеза изписани
вървеше някой и мърмореше сърдито,
и гледаше на дните ни разсипани
как черен гарван изкълвава житото.

А бяхме **девет братя**, девет бранници
във снежна пролет, в кръстопътно лято.
Ний знаехме, че сме избраните,
за да засеем в нямане полята,
с кръвта си да полеем нивите,
та бурите да изкласят наесен
с целувките на самодивите
и с най-жътварската им песен.

От алести коне понесена,
по-необятна и от майчин глас
нашепваше молитвено вселената,
а внуците ни пееха във нас.



Още на втори терминал на софийското летище се заприказвах с мъж и трудно подвижна жена в опит да им помогна за подготвянето на багажа. После се оказа, че ще летим заедно и дори местата ни са едно до друго в отдела „икономичен клас“.

Докато съпругата се взираше през илюминатора в пухкавите кълба на облаците, а после притвори уморено очи, непознатият до мен благодари за помощта, която бях оказал на софийското летище, и добави:

– Да имаше достатъчно средства, щях да я настаня в бизнес класа като онези италиански господи, които се ширят отпред и стюардесите се въртят на пета около тях.

– Не е речено човек да демонстрира навред благосъстояние – възразих. – Какво от това например, че у нас се возиш в скъпа кола и подире ти върви охрана от яки мъже с тъмни очила, а на ръката ти има часовник за хиляди долари? Нали всички сме смъртни и никой няма да отнесе нищо подире си. Когато сме в небето, отдалечени от всичко земно, в съзнанието ни не се ли откроява по-ясно смисълът на тези очевидни неща...

– Да, всичките сме смъртни – някак инстинктивно повтори след мен мъжът и приглади посребрелия си кичур коса.

После, щом видях, че се загледах в странния бял перчем, който се открояваше върху младоликото му лице и в набразденото от дълбоки бръчки чело, се извърна с крива усмивка, като опитваше да покаже, че ми доверява нещо, без да се засяга от думите ми:

– Вижте, господине, преди години, до времето на голямата криза, имах добър бизнес. Никога не съм демонстрирал, както казвате, но пък обичах удобството. Жена ми и детето са всичко за мен. Обичах да им създавам комфорт. Имахме си всичко, и просторно жилище, и джип, и вила в местен курорт, ходехме всяко лято на море, а зиме на планина. В града ме уважаваха, понякога пишеха за мен в регионалната преса и дори ме показваха няколко пъти по телевизията заради дарения, които правех на училища и детски градини. С една дума, бяхме щастливи...

– Но нещо се е объркало?

– Да, търговията ми взе да закъсва. Неусетно задължнях, тъй като бях вложил сериозни инвестиции в проекти, които не можах да покрия загубите. Дойде рецесията, а наред с нея се случи и нещо, което промени нашия добре подреден свят.

Опитах да кажа нещо утешително, загледа в умисленото лице на спътника си. Едната му буза леко потреперваше. Изглежда, искаше да изрече нещо, но търсеше подходящите думи. Най-сетне се извърна от илюминатора, успокоен, че съпругата му е заспала, и тихо рече:

– Приятелю, няма застраховка срещу бедите в живота. Никоя компания не би могла да те предпази от онова, което е писано да се случи. И единствено само този над нас, който неотменно следи за добрите и лошите ни дела, би могъл да ни спаси, никой друг!

Той повдигна десница с някакво страхопочитание и усетих как мекият кади-фен блясък в очите му изчезва, влагата избива и вади кърпичка да се изтрие. После събеседникът ми още веднъж погледна към жената, увери се в спокойното ѝ дишане и продължи:

– Бедата не идва сама. Съпругата ми си правеше годишните здравни изследвания, когато личният ѝ лекар откри, че нещо не е наред. И се започна, ходене по болници, чакане пред кабинети, консултации при софийски специалисти. Всеки казваше нещо различно, диагнозите бяха неясни, а тя продължаваше да се влошава.

– Ако това би ви успокоило, ще кажа, че липсата на ясна диагноза е най-точната диагноза за родното ни здравеопазване – прекъснах го. – Имам роднини и приятели, които са понесли по нещо от системата. Да не дава господ пък да влезеш в болница...

– Тъкмо това се случи накрая –

Мъжът до мен обаче ме чу, разбра какво искам да кажа и изглежда думите ми прозвучаха към него като укор, затова отново прошепна:

– Простете за слабостта ми. Случва ми се понякога, щом се сетя за тази история...

– Моля ви, не се вълнувайте!

– Нека да узнаете какво се случи и тогава ме съдете.

– Но аз не ви съдя! Има какви ли не случаи, а животът е толкова разнолик.

– Тъкмо затова. Ето какво стана в онези дни...

Сега лицето на мъжа бе добило обичайния си вид и като цяло изглеждаше по-спокоен, уверен и някак съсредоточен в една своя мисъл, която искаше непременно да изкаже, само бръчките на челото му наподобяваха дълбоки зараснали белези от поредица жестоки удари, а белият кичур стърчеше настръхнал и странно сребреещ в дрезгавината на у-

ми дъщеря, после ме хвана за рамото и закрепва в ухото ми – татко, опомни се, мама е жива! Гледах обезумял и мислех, че фантазира, горкото сираче, в мъката си... И знаете ли какво ми съобщи шефът на отделението?

Тук събеседникът ми замълча, преглътна с усилие от кафето, отново притвори очи и тихо промълви:

– Някаква санитарка чистела там долу, между мъртвите. Чула шум. Извърнала се уплашена и видяла една мърдаща ръка, и едно тяло, което опитва да се надигне от мраморната маса!

– И това е била съпругата ви! Тази, тук, до вас?!

– Точно така, господине. Възкръснала, както е речено, от мъртвите!

– Простете, но това звучи... невероятно!

– Така си мислех тогава и аз. Вие подигравате ли ми се, крещях на лекаря, а той, сконфузен на телефона, опитваше да ме успокои. После като свет-

кавица ме осени една мисъл: а ако казва истината?! Нали губещият човек до последно таи искрицата надежда... Прекръстих се, аз, невярващият, който от години не бях стъпвал в църковен храм, и поех заедно с роднините и дъщеря си към болницата. А там, във фойето, се събрали всички, доктори, сестри, санитарки, болни – коментират, ръкомахат пред една немощна жена на носилка, с прояснено и огряно от странна усмивка лице!

– Значи, чудо!

– Така си е. Изписаха я още същия ден. Препоръчаха ми климата на Ломбардия, минералните извори, покоя... Продадох вилата, взех добри пари. Ще обиколим Италия, ще се поразсеем из музеи, галерии, ще слезем и на юг, по Средиземноморието. От младоженци сме си го обещали този меден месец. А и такава бе желанието ѝ преди време, да види Италия. Токувиж, и някоя идея за бизнес контакти с нови партньори се родила... Ще запалим с жена ми по една голяма свещ в катедралата на Пиаца дел Дуомо, пред чудотворната икона на Божията майка с Младенеца, нищо че сме православни. Бог е един за всички... Обещал съм тези свещи, за здраве и с благодарност. Пък каквото е писано нататък...

– А дъщеря ви?

– Разбира се, че ще ни липсва, но сме я оставили на родителите ми. Да свири на виолончелото и да се стяга за изпити. Искаме да проучим някое музикално училище в Милано, казаха че има дарба и не бива да я пропилява. Може да я запишем от есента и в някой местен колеж. Ще се взема в ръце, денем и нощем няма да спя, но ще им осигуря хубави дни и на двете. Нали чудото се случи. Трябва човек да има упование в нещо на този свят. Късно го разбрах.

– Никога не е късно... – отвърнах и на свой ред извърнах глава към кротко спящата непозната, прислонила глава тъй, както във фреската на онази наглед обикновена, но свята жена, наведена с невероятно обич и тъга над детето си, в катедралата на Пиаца дел Дуомо.

И докато самолетът святкаше със сребърни крила, се замислих за преходните и вечните неща в живота ни. Светлината все по-силно проникваше през илюминаторите, разливаше се бавно, но могъщо над приближаващото летище Малпенса, което сега изглеждаше някак дребно, едва забележимо и призрачно сред дрезгавината на миланското утро.

Извънреден полет

Лъчезар Георгиев

въздъхна спътникът ми, облегна се на седалката и с притворени очи докосна чашата с кафе, подадено му от стюардесата. – Наложил се жена ми да влезе в болница, беше в навечерието на Рождество Христово. И там изследванията ѝ продължиха без резултат. Накрая предложиха да ѝ се направи операция. Останали ми бяха малко спестявания, платих за избор на екип и оперирането започна. Но не завърши добре, жена ми не излизаше от кома. Продадох автомобила и доплатих още, само и само да направят нещо...

– Направили сте необходимото и ето, тя е тук, отново пътувате... – махнах с ръка, но в следващия миг кафето ми загорча, защото видях как лицето на пасажера до мен посивя, той задиша на пресекулки и уплашен от вида му, повиках стюардесата, която подаде чаша вода. Стараехме се да не събудим жената. Слава богу, тя спеше непробудно, моторите шумяха равномерно, а облаците бяха останали далеч под нас. Какво ли можеше да помогнем, ако и на господина до мен се случеше нещо, как ли щяха да се приземят на летище Малпенса, кой ли щеше да ги приеме. А и на мен щяха да отворят работа. Егоистичната мисъл за кратко ме налетя като досадна оса, после отлетя с гласа на стюардесата, която бе измерила с електронния апарат кръвното налягане на мъжа:

– Всичко е наред. Пулсът е висок, но скоро ще се стабилизира. Не бива обаче да се вълнува... Ако има нещо, повикайте ме.

Не ми се искаше повторно да я викам. Какво ли можеше да стори тук, на десет хиляди метра над земята, когато се чува само сънливото мрънкане на двигателя и дълбокото дишане на една спяща съпруга, за чиито прекеждия толкова малко знаех. И Бога ми, господи, за миг си припомних онези мои няколко пребивавания по болниците, когато лежах разпънат, на системи, виех от болка и стенанията ми отекваха из цялото отделение, после проклетите ми кризи отшумяха и болните от съседните легла най-после заспаха, но аз никога нямаше да забравя, че все пак лекари и сестри неотменно бдяха над живота ми.

И промълвих повече на себе си, отколкото на събеседника до мен:

– Все пак пациентът не бива да е пребуден за неща, които не зависят само от медиците. Колкото и да се стараят, понякога не всичко зависи от тяхната воля...

рото, надзъртащо през илюминатора заедно с първите лъчи на слънчевия диск.

– Въпреки усилията на лекарите жена



ми не излизаше от кома. Един ден, разказаха ми сетне, ударите на сърцето ѝ намаляват и накрая напълно спират. Обявяват я за мъртва, смъкват я в моргата на болницата и подготвят смъртния акт, после ми звънят. Когато ми съобщиха, почувствах, че съм получи внезапно и тежък удар по главата. Съборих се на земята. Дъщеря ми пишеше, заливаше ме с вода. Прегръщах я и виех от болка. Детето ми щеше да остане сираче, а аз губех най-скъпото си същество.

– Но как така... мъртва? Тя е тук, до вас!

– Почакайте!... Уведомих родителите ни. Майка ѝ захълца от вратата, баща ми тръгна да дири погребална агенция, поръчахме дори ковчег, час за погребение...

– И?

– Тъкмо щяхме да тръгваме за болницата да си я приберем, когато оттам ме изпревариха. Позвъниха ми, исках да ги изругая, в скръбта си бях напълно превъртял. Слушалката поевневърстната



Класикът патриот

Георги Йорданов

От стр. 1

Забележителното творчество на Николай Хайтов заслужено му отрежда място сред първенците на българската култура. Защото е олицетворение на оригинална и възвишена мисъл и вдъхновена художествена защита на всичко родно.

За пръв път срещнах името на писателя през 50-те години на миналия век. Бях чел негови дописки, литературни скици на трудови хора, разсъждения за исторически събития. Те подсказваха, че авторът им е способен журналист. Но едва ли тогава сме си представяли, че само след няколко години творчеството на Н. Хайтов ще е явление в съвременната литература.

Запознахме се в началото на 60-те години, когато стана сливенски зет. Заедно с красивата си и интелигентна съпруга, преводачката Жени Божилова, бяха на посещение в Сливен. Николай Хайтов вече шестметно навлизаше в българската белетристика. Много негови ярки разкази се драматизираха и оживяваха по сцените на софийските и на почти всички театри в страната. На националния преглед на българската драма и театър постановките на „Пътеки“ и „Лодка в гората“ бяха посрещнати най-ласкаво от вещи ценители на изкуството.

Николай Хайтов имаше невероятното чувство да усеща пулса на живота и да откликва с ясна позиция и конструктивно предложение по важни проблеми. Издаването на неговата книга „Хайдутти“ съвпадна с мащабния научно-изследователски проект за отбелязване на историческите заслуги на първите смели борци срещу турската робия и с Националния фолклорен събор за прослава на хайдутството на прочутото сборище Агликина поляна в Сливенския балкан.

Най-живи са спомените ми от съвместната работа с Николай Хайтов през 70-те години. Предложих му и той се съгласи да оглави Столичния съвет за култура. Рядко съм срещал деец, който проявява на обществена длъжност енергията и вдъхновението, с които се отличаваше работата на Н. Хайтов. Дългогодишен редактор на списание „Родопи“, Николай Хайтов внесе аргументирано предложение да издаваме списание „София“, на което стана главен редактор. Още първите книжки привлякоха вниманието на широки обществени среди. Списанието се превърна в извор на новаторски идеи за културното и икономическото развитие, за градоустройството на столичния град, както и за популяризиране делото на най-заслужили негови строители от миналото и съвременността.

След няколко години Хайтов настоя, поради голямата си заетост, да потърсим друг главен редактор. Дълго обсъждахме кой би бил най-подходящ да го замести. Спряхме се на Стефан Продев.

И така, Стефан Продев оглави списание „София“ и заработи заедно с Хайтов в рядко срещано творческо съдружие. (...)

През тези години софийското градско ръководство изгради много жилища и ателиета за художествено-творческата интелигенция. Насърчаваха се творби, посветени на историята и съвременния динамичен живот на столицата. Решихме да се присъжда и ежегодна голяма награда на София за литература.

Нейни носители станаха Нобеловият лауреат Михаил Шолохов, академиците Георги Караславов, Емилиян Станев, Венко Марковски, Елисавета Багряна. Преди връчване на наградите с Н. Хайтов посещавахме бъдещите лауреати и с тях обсъждахме не само сценария за тържеството, но и проекти за издаване на техни творби. Няма да забравя с какво уважение и топлина големите български творци се отнасяха към Николай Хайтов.

Бяхме във вилата на акад. Георги Караславов в Драгалевци. И друг път съм идвал

в спретнатата къща, потънала в зеленина, поддържана от агрономката Дана Караславова. Като благодари за честта, застаряващият класик на литературата заразказва спомени от дългия си живот. Учител в Казанлъшкото педагогическо училище му е бил Тодор Павлов. Поради бедност не успява да завърши агрономство в Чехия. Много млад, още през 30-те години навлиза в редиците на лявата интелигенция. От това време са и уврежданията на здравето му. Бай Георги беше почти неподвижен. Болестите му бяха следствие от побои по време на митинг на прогресивни граждани и антифашисти, на който е говорил Александър Малинов. На същия митинг големият държавник получава сърдечен удар и умира, без да довърши речта си. „Върху гърба ми се стовари тежки удари със сопа, бяха ми счупени гръбначни прешлени. Какво съм преживял само аз си зная... Докато бях по-млад ходех, макар и бавно. Тътрех си краката. Но вече съм почти неподвижен. Дано е жива така ви Дана, да ми помага и се грижи безропотно за мен...“

Приключвайки разказа си, каза: „Ех, Ни-



колай, Николай, и ти много преживя. Какъв ли не те изкараха. Пък и тогава не беше още изявен писател. Трябва да си благодарен на Орлин Василев. Той привлече нашето внимание; убеждаваше ни колко си способен. Разказваше с каква помия и заплахи те обливат. Сега вече се радваш на почести и добър живот. Нареди се сред големите писатели. Но винаги съм се учудвал на твоята незлобливост. Не зная да си търсил отмъщение. Постъпи много правилно, че забрави тези тегоби, отдаде се на дарбата си. И ето те сега на върха...“ Николай слушаше и от време на време пускаше своята характерна усмивка. Само част от едната му устна леко се надигаше. Не правеше коментар за унижението, на което е подлаган.

Изминаха няколко години. На два-три пъти Николай уж между другото подхвърляше: „Не смяташ ли, че вече трябва да се оттегля... Много ми стана...“ Отвърщах: „Нали ти намерихме заместник за списание „София“?“. „Да, ама аз имам големи задължения в Творческия фонд на Съюза на писателите.“ Председателят акад. Пантелей Зарев нямал желание да се занимава с битовизмите на писателите, с поддържането на материалната база. „Всичко е оставил на мен...“ По това време към Творческия фонд на БСП наистина бяха съсредоточени много интереси. Завистливци измисляха поводи, за да злепоставят Хайтов. Едни го ревнуваха, други негодуваха, че не ги подпомага щедро от Творческия фонд. Неуморен в злобата си среден писател, който претендираше за неговото място в Столичния съвет за култура, ми дотягаше с „информация“ за Хайтов. Николай търпеше, не обръщаше внимание на злепоставянето.

Покани ни в дома си заедно със съпругата ми. Жени беше приготвила вкусна вечеря. Николай ме помоли да отидем в кабинета му. Зад бюрото, в голям шкаф, бяха подредени десетки папки. Извади една от тях: „Всичко това мене чака. Тряб-

ва да го преработя в книги, сценарии, статии... Кажете ми как да се оправям? Нали разбираш защо искам да бъда освободен поне от задълженията ми в Столичния съвет за култура?“ Можех ли да не го разбера. Та той сподели всичко това, както се казва, по дружба. И нашата дружба продължи без прекъсване до края на дните му. (...)

Винаги съм се впечатлявал от невероятната гражданска чувствителност на Н. Хайтов. През 70-те години университетският професор Мирослав Янакиев публикува статия, в която, ратувайки за чист български език, се изказваше против диалектите. Хайтов влезе в лют публичен спор. Написа книгата „Вълшебното огледало“. Без да е учен филолог, обоснова отстояваше разбирането, че диалектите не оцетяват, а обогатяват езика, че пренебрежителното отношение към различните говори и абсолютизирането на някои правила в литературния език го умъртвяват, а не го развиват. В продължение на месеци беше отдаден на този спор.

Щом чуеше думите гора, вода, природа, Хайтов се оживяваше. Започваше да говори, че България е длъжна да съхрани това най-ценно богатство; в бъдеще, когато водата и дървесината ще бъдат като златото, страната ни ще има на какво да се уповава. Професията му на лесничей, дългогодишната му работа в горските стопанства на Родопи и Рила очевидно бе превърнала любовта му към природата в смисъл на живота му. В ония години понятията екология, защита на природата, на редките видове, устойчиво развитие, бяха далеч от общественото внимание. Това възмущаваше писателя. Той написа забележителната книга „Бодливата на роза“. Днес има много радатели на екологическа защита, няколко екологически партии, но малцина знаят, че Николай Хайтов първи изрече най-силни думи в защита на българските природни ценности. Той може би за-

пали на тази тема и Георги Джагаров, за да напише пиесата „Тази малка земя“, в която страстно воюва срещу безогледното застрояване на плодородната българска земя. (...)

Неутолимата жажда на Н. Хайтов да има свой прочит, свое тълкувание и обяснение за исторически събития и личности, определили националната ни съдба, може би трябва да обясни неукротимата му страст да дири къде е погребан Левски. Това е цяла епопея. Издаде и книги за гроба на Левски, до край ратуваше за истината.

Посети ме в Министерския съвет и разпалено ми заговори, че е по следите на един факт, който ще слиса обществеността и ще се превърне в национално събитие. С голям интерес изслушах тирадата му за гроба на Левски. Разтвори обемиста папка, заизважда документи, публикации отпреди десетки години, записки и спомени на живели преди век. Разбрах, че е решил докрай да се бори, за да докаже своята правда. Беше събрал данни, които уличават археолога Стамен Михайлов в злоумишлено покриване на чувал с кости на покойник, намерени в подножието на олтар на църквата „Света Петка Самарджийска“. Това станало през 1956 г., когато се изгражда административният център на столичния град. Николай Хайтов убедено твърдеше, че това са костите на Апостола.

Учени-историци, предвождани от проф. Николай Генчев, започнаха да го обвиняват, че пак се бърка в работи, които не разбира. Направено бе внушение, че навлиза в светая светих на няколко български историци, които имаха самочувствието, че темата за Левски може да бъде разработвана, осветлявана и публикувана единствено от тях. Спорът между Хайтов и историците доби обществена гласност. Заедно с акад. Ангел Балеvски – председател на БАН, преценихме, че е потребно да се организира широка обществена дискусия. Натовашихме подпредседателя на академията, историка академик Николай Тодоров, да ръководи няколкодневните спорове в Националния археологически музей. Протоколите се обсъдиха в Президиума на БАН, който стигна до заключението: има народни предания и някои научни данни, че в църквата „Света Петка Самарджийска“ е възможно да е бил погребан Васил Левски. Решението на най-висшата научна институция, подписано от акад. Ангел Балеvски, пристигна в Съвета за духовно развитие при Министерския съвет.

На стр. 10

Дрян и повет

Николай Хайтов

Кой по-рано се е появил на тоя свят – дрянът или поветът – не знам. Може по-напред да е поникнал дрянът, но той расте много бавно, тъй че поветът е имал време да го настигне и да го оплете с жилавите си въжега.

Ама как го е оплел! Метнал е на врата му една примка, стегнал я, но хем я стяга, за да го смирява, хем не смее да го умъртви, защото знае, че само един жив дрян може да го изнесе към простора.

Дрянът е опитвал да се освободи, извивал се е настрани, нагоре и надолу, но само се е изкривил. А поветът, след като затегнал примките, направил е отгоре площадка, та щом завали сняг, затиска дряна с цялата си тежест от късна есен до ранна пролет.

И все пак дрянът досега поне издържа. Не се е пречупил. Но е коленичил, сиромашът, а клоните му тръгнали надолу, само че като стигнали земята, замирисало им на гроб, та рязко свили обратно, и той изглежда сега като да е на колени. Опитва да се вдигне на лапти, но силата не му е стигнала и тъй е останал.

Поветът усеща, че дрянът иска да му се изплъзне и го натиска с всичка сила, та е нагънал стъблото му на буци. Буца до буца, възел до възел – усукани, сбъхтани – да издържат на непосилния товар. Буци, в които са събрани ядове, закани и свещените пориви към слънцето.

На него да се случи тая беда, на дряна, поклонника на светлината! Него, дете тъй обича слънцето, поветът да обрече на вечен мрак...

Вечен ли? Тая пролет дрянът, кой знае как, е намерил пролука и оттам е проврял един филиз. Издебнал е повета, докато е спал, и хукнало нагоре дряното върхче. Цъфнало от радост, то сега хвърчи към небесните простори и някой ден ще дръпне повета с такава сила, че ще го направи на пух и прах.

Поветът, сънен още и скован от зимна дрямка, не може да помръдне, да заюзди изоглавения дрян...

Гледа го и сивее, защото знае – пленникът е изтърван! Идва дряното отмъщение.

1979

От стр. 1

Иван Гранитски

ХУДОЖНИКЪТ ВОИН

2

Двете книги, които носят на Николай Хайтов огромна известност, са „Шумки от габър“ и „Диви разкази“. Те имат почти феноменален успех – преиздавани десетки пъти в милионни тиражи само в България, преведени на над 25 езика също в милиони екземпляри и получили оценката на именити български и чуждестранни критици и писатели. Тези две книги са причината името на Николай Хайтов все повече да започва да се обгражда със славата не само на един от най-ярките съвременни български писатели, но и последователен и яростен борец за защита на българската национална идентичност. Тук се натъкваме на двустранен процес на взаимно влияние и проникване. От една страна, творбите на Хайтов се опитват да следят пулсациите на индивидуалните характери на героите и чрез тях да очертават широка и многопластова обществена картина. А от друга, самите творби се превръщат в своеобразен катализатор на определени социални процеси. Или най-малкото, спомагат за тяхното ускорено разбиране и приемане в българското общество.

С удивително постоянство повече от половин век Николай Хайтов продължава тази борба. И главните му оръжия тук са прозата, публицистиката, краеведските изследвания и непрестанните полемики.

Да надникнем във вълшебния и същевременно пределно реалистичен свят на „Диви разкази“. Спонтанно и естествено тук се пораждат паралели със сътвореното от други големи български писатели. Ако Йордан Йовков е романтичният певец на Добруджа, а Елин Пелин е реалистичният художник на селото в Шопско, Хайтов внася в българската литература темата за Родопите. Всъщност „Диви разкази“ е вълнуваща поема за Родопска планина и отделните разкази са като части или фрагменти от тази поема. Героите са децата на тази особена планина. Като че ли те са облъчени

от духа на древните мистерии, сякаш светлините и сенките на орфизма налагат печат над всяка тяхна мисъл и действие. Родопите са толкова различни от другите български планини. В тях има някаква мистично съчетание на човешка одухотвореност и отвъдна съзерцателност. И тази особеност определя магическата привлекателност на Хайтовите „Диви разкази“. Те ще ни поразят както с голямата вътрешна динамика на сюжета, с драматургичната енергия при разгръщането на характерите, със суровия, почти груб, като че ли с топор насечен, слог (а такива чепати, резки, необработени са и някои от героите, както е в „Мъжки времена“, „Мерак“, „Ибрям-Али“), така и с фееричността, изграждането на повествованието като разказ видение, използването на думите и фразите като чуруликаща вода, ярката пластичност на извайваните характери („Страх“, „Сватба“, „Изпит“). Трети път ще ни поразят психологическата дълбочина на авторското проникновение („Дервишово семе“, „Магьосникът от Брезе“, „Козият рог“).

Любопитно е да направим паралел между „Диви разкази“ и „Шумки от габър“. Сякаш и в двете книги главният герой е планината или природата, най-общо казано. Но ако в „Диви разкази“ писателят повече се интересува от могъщото излъчване на планината или планинското, което оформя душата на отделния герой, то в „Шумки от габър“ той търси в природната хармония – в дървото, камъка, водата, вятъра, птицата, дивеча – Човешкото, отраженията и преображенията на човешката душа. „Шумки от габър“ също е своеобразна поема, даже тук невидимото присъствие на поезията е почти структурообразуващ елемент на книгата. С поетични пулсации са белязани сравненията между Родопска планина и Странджа, с поетични думи

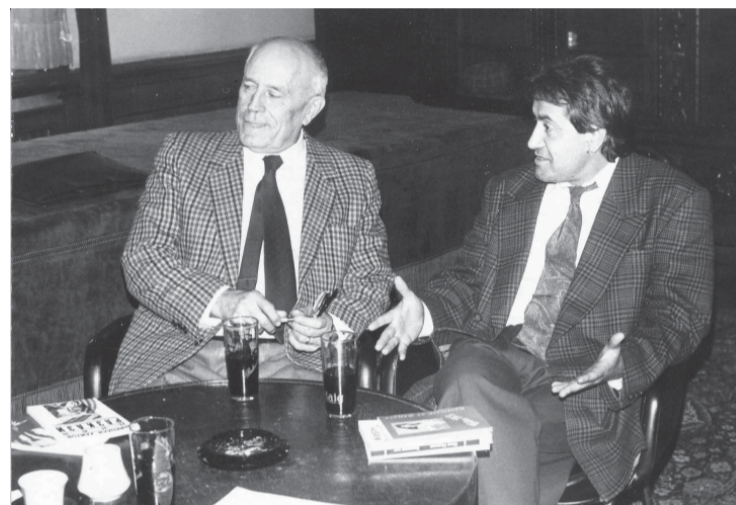
авторът изследва душата на леса, където отделните дървета – габър, бук, борика, мура, дъб, ела, липа, бор, чинар, бреза – са като отделни инструменти в един гигантски хармоничен ансамбъл. Сякаш човешки одухотворени са тези отделни инструменти, когато говорят помежду си, бърборят, тръбят, шепнат, пеят.

3

Сътвореното от Николай Хайтов трудно се вмести в определени жанрови граници. Класическите по своята архитектоника „Диви разкази“ понякога внезапно ни предлагат на-

то самосъзнание и самочувствие. Този огън се поддържа от нашия автор не само с неговите прозаични и есеистични книги (като „Диви разкази“ и „Шумки от габър“), но и с книги като „Хайдути“ – блестящо възкресяване на легендата за Румена войвода, Ангел войвода, Чавдар войвода, Петко войвода.

През 70-те и 80-те години Хайтов е един от първите български писатели, осъзнал изключителната необходимост и потребност за българското общество да се извадят на бял свят позабравени личности, важни за поддържане на националното самочувствие и формиране на характера на новото поколение. Най-яркият пример тук е възкресяването на легендарната фигура на Капитан Петко войвода. И никак не е случаен грандиозният успех на телевизионния сериал по сценария на Хайтов. Очевидна е по това време жаждата в българс-



родопсихологически наблюдения, а есеистичните „Шумки от габър“ често съдържат ярки белетристични зарисовки. А на отделни места, както вече посочихме, дори откриваме стихотворения в проза. Но не жанровото определение е съществено при писатели от ранга на Николай Хайтов. Нещо друго е много по-важно тук, а това е постоянното усилие да се проследи движението на българския дух, саморазгръщането на българския характер, осмислянето на българската национална съдба, видени и претворени в проникновено слово. Словото на Хайтов почти винаги е осветено от своеобразен вътрешен огън – от огъня на национално-

кото общество за примери от близкото или далечно минало, които да бъдат за новото поколение като нравствени и волеви ориентири. Освен това с този сериал Хайтов разчупва и едно съществуващо дотогава клише: лошите турци – добрите българи. Тази щампа е отхвърлена от богатия, изграден с изключителна художествена дълбочина и плътност характер на Капитан Петко войвода. Така, от една страна, Хайтов възкресява характери и образи, които озонират националното самочувствие, а от друга – прави това не с клишета и нови идеологии, а чрез живи, ярки, многопластови, пластично изградени характери.

Борислав Владиков

През последните месеци от живота на Николай Хайтов често гостувах в неговия дом или разговаряхме по телефона. Няколко дни преди фаталния час отново позвънях.

Обади се Жени Божилова и каза, че не може да ме свърже с Николай, защото спи. Неговата кръвна група била от редките и трудно се намирало кръв за преливане, а това го изтощавало много.

След този разговор в един от моите бележници записах: „Кръвната група на Николай Хайтов е не просто рядка, а може би единствена в съвременната българска литература и в нашия анемичен съвременен български живот“.

Сетне, прелиствайки предишните страници на бележника, стигнах до 15 януари, 2000 г. на която дата съм записал:

Чета „Избрани есета“ на Николай Хайтов и не знам за кой пореден път, но сега с далеч по-силна вътрешна убеденост, разбирам колко естествен, първичен, свързан с природата и народа, е този наш писател. Той няма миг без тревоги и битки за България. Живее и работи с дълбоко осъзната мисия.

Неговите разкази, очерци, пътеписи, есета, драми, полемични статии, мъдри спомени, дневници, водени с учудващата добросъвестност и педантичност – всичко, написано от неговата ръка и преминало през страстното му



сърце, е една величествена гора с багри, каквито само природата може да ни даде, за да не е безцветен животът, който живеем.

Десетилетия наред Николай Хайтов следи и посреща с огромна болезненост всяка отчужденост от род и родина, от божествената красота на българската природа, жестоко наранявана, опожарявана, посичана и осквернявана от нашето варварско отношение към нея.

А само да бъде прочетено есето му за родопското халище, ще усетим присъствието на голям български поет и невероятен художник, защото всяка дума от това есе е чувство и багра, уханье и красота.

Тази страстна Хайтова любов към Родопска жена, тази негова съпричастност към човека, към всяка жива твар, дърво и цвете, птица и облак, лъч и повеи, към всеки звук и мелодия, са вплетени в халището така трайно и могъщо, че то

завинаги ще топли и ще пази от измръзване българската кръв.

В нерадостната ни действителност Хайтов е „сам юнак на коня“ в битката срещу ерозията – емоционална, нравствена, национална. Пороите на глобализма все по-често се превръщат в урагани и торнада, а той като съвременен Дон Кихот се възправя срещу тях трогателно наивен, че може да възпре разрушителната им стихия.

Но изглежда за него по-важно е да воюва, да бъде вълнолом пред всички беди, застрашаващи народа. Това усилие е рицарски тъжно, но така нужно на нас, че ако го няма, ако липсва като пример, не знам какво би могло да ни се случи.

Николай Хайтов

А онова, което Хайтов не може да изрази чрез формата на разказа, есето, сценария, го излива в пътеписа. Спокойно, плавно, достолепно, на места даже витиевато е пътеписното повествование при Хайтов. Понякога той ни напомня Вазовия маниер на изграждане на пътеписа. Само автори, които познават българската природа и които обичат българската душа, раждат такива творби. Най-точна илюстрация тук са „Светогорски записки“ или пътните бележки за Странджа, за Магурата и „Из Лъките“.

4

Още от самото начало Николай Хайтов изпитва неудържимо пристрастие и към краеведските изследвания. В съвременната българска литература няма друг автор, който да е отделял толкова много време за на пръв поглед досадните проучвания и справки, нужни за едно краеведско изследване, както на книги за миналото на Асеновград, на Яврово, Девин, Смолян и т.н. Но той твърде добре осъзнава значението за днешната ни култура и съдбоносната роля при съхраняването на националната идентичност и памет от написването на историята на едно село, град или проследяване развитието на определени занаяти и обичаи в някое населено място.

И друга особеност сродява Хайтов с традицията на голямата българска литература – полемиката, потребността и с оръжията на публицистиката да се отстояват определени принципи и цели. Най-яркият пример тук са филипиките и памфлетната война около гроба на Левски. В продължение на няколко години Хайтов води епически сражения с десетки автори – архитекти, археолози, публицисти, историци и други, за да докаже, че Васил Левски е бил погребан в черквата „Св. Петка Самарджийска“ в центъра на София.

В резултат на тази гигантска полемика, в която нашият автор успя да приложи много и значителни аргументи в подкрепа на своята теза, се родиха три книги, които представиха тезите на страните в дискусиата, редица документи, стенограми и т.н. Почти по същото време той не се поколеба да започне и друга война, пак сам – нова полемика с историците, която също се затегна и трая няколко години. В този случай спорът беше главно за ролята на българо-мохамеданите в Априлското въстание. Хайтов спореше и опровергаваше твърденията, че българо-мохамеданите са играли ролята на палачи при потушаването на Априлското въстание.

Едва ли ще е пресилено да кажем, че една от главните характеристики на личността и твореца Николай Хайтов е филипиката, спорът. Две ярки и определящи съществени негови творчески търсения книги също са родени в полемика. Първата е „Бодливата роза“. Почти 20 години преди темата за екологията и опазването на природната среда да стане актуална, Хайтов се насочи към нея. В „Бодливата роза“ той предупреждава, че ако човекът продължава така варварски да се отнася към своята природа, последствията ще бъдат непоправими. Днес виждаме, че за съжаление пророчествата му се ока-

заха верни. И каква тънка невидима духовна връзка свързва „Бодливата роза“ и „Шумки от габър“ – ако искаме да съхраним своята душа и вътрешно равновесие, трябва да опазим природата, внушава ни и с двете книги авторът.

Но не само темата за опазването на природната среда вълнува години наред Хайтов. В яростна полемика за чистотата на българския език и неговото преподаване се ражда и „Вълшебното огледало“. Отново самотен, но непоколебим, Хайтов разменя словесни шпаги с професори, лингвисти, семиотици, структуралисти, зачитавайки българския език от нахлуването на чуждици, паразитизми, неохазеологизми и др. Днес виждаме колко проникателно е било писателското съзнание на Хайтов, за да се разтревожи от зловецата тенденция за пълзящо дехуманизиране, изсушаване и обезбългаряване на българския език и реч. Не само във вестници и други средства за масово осведомяване (главно електронните медии) авторите вече си служат само с по няколко думи, голяма част от които са чуждици, трафарети и канцеларски клишета, но вече и в художественото слово, в творбите на редица съвременни автори виждаме трагичното обедняване и примитивизиране на техния език и стил. „Вълшебното огледало“, както и няколко други книги, съдържащи размишления по проблеми и личности на литературата и изкуството (например „Истини в сянка“, „Надникване в съкровено“, ни помагат да надникнем в творческата лаборатория на Хайтов, да разберем генезиса на неговите творчески идеи, предпочитания и естетическа нагласа.

5

И в многобройните си публицистични текстове (статии, интервюта, памфлети, филипики, антрефилета, бележки и пр.) Николай Хайтов следва проверените традиции на класическата българска публицистика, чиито родоначалници са Георги Раковски, Любен Каравелов, Христо Ботев, Петко Р. Славейков, Захарий Стоянов.

През целия си живот Николай Хайтов воюва срещу отродителите, майкопродавците и отцегугателите, които продават за паница леща българските национални интереси. За това публицистиката му е остра и безпощадна, твърде често язвителна и жлъчна и този факт през десетилетията му създава многобройни и често пъти никак безобидни врагове. През последните години от живота си, когато той беше и председател



на Съюза на българските писатели, изпод перото му излязоха няколко книги с ярка и безпощадна публицистика – „Време за разхвърляне на камъни“ и „Който има ухо да чуе“, както и два тома „Троянските коне в България“. Ювеналовият гняв на художник-воин в безподобната по своята полемичност книга „Троянските коне в България“ се пора-

даше от многобройните примери на престъпно отношение на редица пишманполитици и лъжедържавници, които като колорадски бръмбари след началото на така наречения преход от 10 ноември 1989 г. опосаха националното стопанство на България, предадоха суверенитета на Отечеството и родиха стотици примери на гнусно лакейничене и подмазвачество пред новите силни на деня, загърбвайки фундаменталните национални интереси.

Убедени сме, че публицистичните

Николай Хайтов

Кой за какво охка

Монах Партений, един от средновековните иноци, писал и преписвал някакво четвороевангелие в хиляда триста и не знаей кой си владика и цар. Писал, преписвал, а сетне на полето на книгата драснал нещо и за себе си, което започва с три пъти „ох“.

„Ох, ох, ох! Аз, многогрешният, нищожният монах Партений, дете писах и преписах „сия книгу“ по нареждане на господина господина еди-кой си...“ и разказва по-нататък как му било студено на пръстите, докато писал и преписвал, как му били изтръпнали краката от дългото седене кръстом ноги и нямало какво да яде, та му донесла някоя си вдовица зелена чорба, нахранил се сиромашът пре-

текстове на Николай Хайтов тепърва ще бъдат четени, препочитани и анализирани от бъдещите изследователи, защото те са заредени не само със справедлив гняв и патос, но и съдържат редица почти пророчески предупреждения за опасности, пред които е изправено Отецеството в непредвидимия водовърт на световните геополитически събития и процеси.

6

Николай Хайтов има рядката способност да усеща значението на конкретния факт или събитие, раждащи историчността на момента. Неслучайно повече от четири десетилетия с удивителна прилежност и последователност той води дневник. Последните години ни поднесе няколко тома от този дневник. На пръв поглед някои от бележките и записките са без особено значение, даже отделни подробности могат да ни се сторят излишни и несъществени. Но ако внимателно прочетем дневниците на Хайтов, ще видим, че тяхното значение не е толкова и не е само в отразяването на лични творчески планове, авторови размишления, случки и събития с по-малко или по-камерно звучене. Те са своеобразна хроника на изминалите години. В тях невидимо присъства движението на обществените процеси, сложните разслоения и трансформации в общественото съзнание на българина. Четейки записките, ще можем да разберем както отделни исторически отрязъци от време с техните превратности, така и ще очертаем порелефно образа на отделни личности или тенденции. Най-сетне, тези дневници са и опит да се улови духът на времето и в повечето случаи, трябва да признаем, това е плодотворен опит.

Още нещо впечатлява у личността на Николай Хайтов. Той не се съобразява с люшканията на политическата конюнктура и за разлика от някои свои колеги, които до 10 ноември 1989 г. раболепно обслужваха тоталитарния режим, а сега с двойно подострастие се стараят да се подло-

писвач и събрал нови сили да преписва.

От това охкал монах Партений.

А пък аз – от какво? Ако трябва и аз да охна, трябва да напиша десет пъти „ох“. Ох! от безполезни заседания; Ох! от интервюта, от критически реалисти и структуралисти; от модернисти; от гениални, от простасти... от недомаслени редактори.

Ох! от струпани години множо; от ходатайства; от кариеристи и клеветници; от прегорели крушки и котлони; от доброжелатели... Три пъти „ох“ от кариеристи и завистници!

Ох! от дъждовете, дете не спи- рат; от сухото лято, дете не идва... От слънчевите ерупции, дете карат света да се изви като риба върху жар. От гърмящи въртолети. Ох! от автомобили и мотоциклети...

Ох, ние клети съвременници на техническата цивилизация...

А на оная, щастливеца Партений, само дето му е било студено!

1979

жат на шумни еднокдневки, самопровъзгласили се за политически елит, Николай Хайтов е последователен в отстояването на една достойна и нравствено извисена национална позиция на българския писател. С мащабното си духовно присъствие повече от половин век Хайтов работи за възвръщането първоначалната роля и сила на българския творец, на значението му за оцеляването на Отецеството.

Хвъркатото корито

Николай Хайтов

Коритото е старо, дървено, покрито с пънчушки, облазено с лишеи и мъхове, ала още си върши работата, както трябва: поема водата от чучурката, успокоява я, а след това кротко я разлива върху зажднелите билки и треви.

Старо корито, зеленясало... Много видяло и много патило. Дървари си опитвали в него брадвите, други с ножове го дупчили, трети рязали върху му тютюн и с такива засеки – стари и нови, направили доброто корито на решето.

Казах „доброто“, защото през целия си живот то е правило само добро. Добро на птиците, на хората, на говедата и говедарите, на козите и козарите, които идват тук на водопой. А пък що птици е окъпало! Що пера е изпратило! Особено напролет, когато влюбените пилета се къпят и решат час по час. Тогава при него идват славейчета плахи, напети чучулиги, весели синигерчета, суетни сойки и какви ли не птици. Потаят се във водата му, оглеждат се, отново се потаят и отхвърчат, светнали от чистота. Идват и гургулици преди сватбената нощ – сивопери, с герданчета от мъниста, свенливо се къпят и още по-свенливо си отиват, оставяйки му дар по едно перце.



Да литне, ала кой тогава ще мие и пере?

Разбира се, идват и други: крамолни косове, които след обичайните двуборства влизат в коритото да умият окървавените си човки и окаляните си крака. И кълвачи, за да оплакнат белите си нагръдници след месоядните пиршества. И нощни птици в потайно време, да заличат от перата си срамни, кървави следи. И бухали, и кукумявки идват, и... какви ли не? И всичките са си отивали окъпани, светнали, чисти, а на коритото оставят само кал, износени перушини и перца. Те са толкова много и толкова различни, че от тия перца старото корито би могло да си направи две големи крила, по-големи от орловите, по-шарени от тези на глухаря, и да полети като щъркел с тях.

Ах, каква ли ще е гледка: едно корито, полуизгнило, жабунясало и грохнало, да разкрои небето и с фучене да се понесе под облачната вис, да се вдига като чучулига или да се спуща като ястреб, а под него върховете да се снишават и смаляват, поразени от полета на необикновената птица.

Класикът патриот

Георги Йорданов

От стр. 7

Николай Хайтов също ни предостави десетки страници, стенограми от дискусиите. Заместник председатели на Съвета за духовно развитие при Министерския съвет бяха професор Илчо Димитров, акад. Благовест Сендов, проф. Косю Косев, проф. Любомир Павлов, проф. Васил Мръчков, дипломатът, бъдещ професор Милан Миланов.

След оживено обсъждане преценихме, че е целесъобразно на външната стена откъм олтаря на църквата „Света Петка“ да се постави паметна плоча с текст: „Според народни предания и някои научни данни на това място е бил погребан Апостолът на българската свобода Васил Левски“. Подписах решението на Съвета за духовно развитие, което имаше сила на акт на Министерския съвет. Николай Хайтов започна подготовка за изпълнение на нормативния документ. Ала някои историци не се примириха. Не зная как е протекъл разговорът им с първия ръководител на партията и държавата. Но след една среща Тодор Живков каза: „Абе акад. Димитър Косев и други историци много са се настроили срещу Николай Хайтов. Нямаме интерес този конфликт да се разраства. Забавете изпълнението на решението, в правилността на което ме убеждава и Ангел БалеВСКИ...“ Но Хайтов не се примири. Публикува нови статии, събрани по-късно в книги. Спечели и сподвижници в лицето на висши духовни служители и в края на краищата на църквата бе поставен мраморният знак с поменатото съдържание.

Настанаха промените след 1989 г. Плочата незнайно кога и от кого е била изкъртена. След смъртта на Николай Хайтов по инициатива на негови почитатели, на синовете му Александър и Здравец, на духовници преди няколко години отново бе поставен паметен знак със същото съдържание. Ала мястото не се превърна в светилище. Постоянно има цветя до плочата, но признателното потомство предпочита да изразява поклон на Апостола пред издигнатия в края на 19 век паметник по проект на чешкия архитект Колар.

При социализма той критикуваше несправедливости и вредни практики, „недъгави“ администратори; гневеше се, че в общото се губи индивидуалният характер на човека, че не умеем достатъчно да мотивираме и насърчаваме личността и т.н.

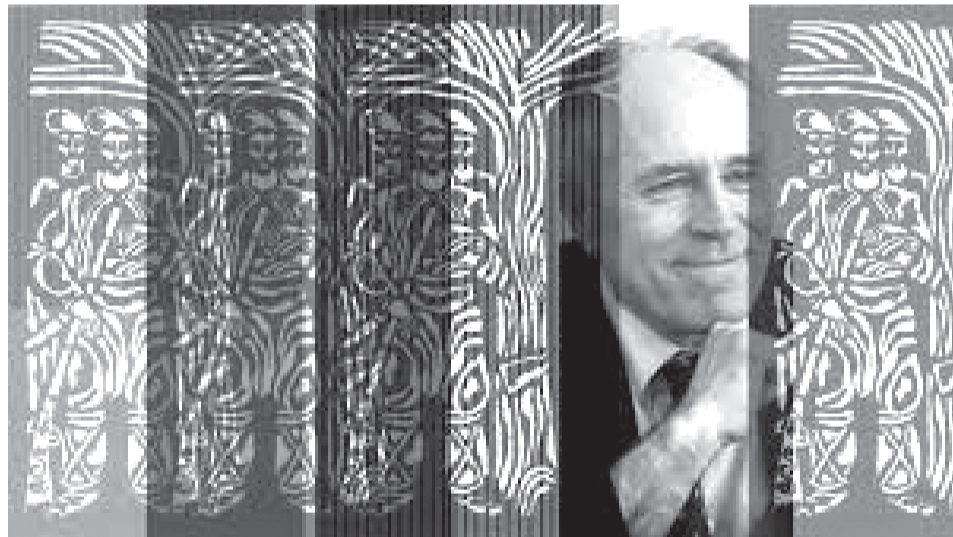
Дни след промяната на 10 ноември 1989 г. и той се надяваше, че ще настъпят по-добри времена в условията на шумно прокламираната демокрация и свободен пазар. Много се писа за срещата в неговия дом на Андрей Луканов с ново-

появилите се „бунтари“ и демократи: Жельо Желев, Блага Димитрова, Петър Берон, Йордан Василев, Петко Симеонов и други. Срещата, както по-късно се изясни, е станала със съдействието на съпругата му Жени. Хайтов бил в родното си село. В събранието се включил в края му. След седмици бе в моя дом. Разказа ми, че жена му поканила на тази среща новите политици и А. Луканов, но неговата интуиция вече му подсказва, че го „забъркват в нещо, което хич няма да е добро за България“.

Скоро след това писателят-класик започна да публикува гневни статии сре-

народния финансов аферист Джордж Сорос и други международни фондации и сили, които открито работят срещу българската национална кауза. „Ти знаеш ли, ми каза веднъж, че нашите глупаци, дори моят съсед Луканов, който ме разочарова, не само са довели този антибългарин, но са му дали и десетина милиона, освободили го от данъци, за да ни развращава. Той сипе щедро пари, подкупва даровити писатели и учени. Разцепи ни съюза и продължава да безчинства. Най-лошото е, че това става с подкрепата на държавата...“

Не бива да се забравя, че Николай Хайтов пръв надигна глас срещу опас-



щу силите, олицетворяващи началото на разрухата на държавата, на икономиката и духовността. Днес в-к „Нова зора“ отбелязва името му като един от първите членове на редколегиата. А дългогодишният редактор на вестника, поетът Минчо Минчев, авторитетните и честни патриоти, които сътрудничат на изданието, се гордеят, че са последователи на Николай Хайтов. Писателят се възмущаваше от посегателствата върху българския национален дух и култура. Публикува талантиливи материали в защита на гората и водата на Родопите, срещу опитите на новопоявилата се етническа партия ДПС да турцизира българи, приели мохамеданството по време на робството. Та това са неговите герои от „Диви разкази“ и от други произведения! С тъга споделяше: „Каквото и да правиш, както и да мърдаш и да се съпротивляваш, каквото и да кажеш и напишеш, нищо не може да се промени в този програмиран от корена до върха свят...“ И въпреки това продължаваше да се бори, да надделява отчаянието от суровата действителност и неясната перспектива пред народа.

Огромни са заслугите на Николай Хайтов да се запази Съюзът на българските писатели. В онези години на всеобщо отрицание на социалистическата модернизация на страната писателят публицист с перо и на дело воюваше срещу слугинажа на между-

ността чрез български безродници да се посяга на националната ни самобитност, на сигурността на държавата.

Съхранявам много документи и писма, в които се открояват моменти от съвместни усилия и дейност, свързана с Николай Хайтов. В края на 1999 г. получих от него честитка-писмо:

„Драги Георге,
Честита Нова година и Рождество.

Помня те с добро, с твоя български дух и човещина, но времето, проклетото, не те остави да си довършиш делото. Нищо, да има за какво да мечтаем!
Николай Хайтов“

През 2001 Николай заболя тежко. Пребледна. Трудно се движеше. Сподели ми: „Хич не ме бива. Ама ще се държа...“ Но не ми каза, че е обречен. В жилището ми дойде прочутият колоездач и многократен носител на жълтата фланелка Ненчо Христов.

„Абе знаеш ли, че всяка седмица в онкологията лежим един до друг с Николай Хайтов. Не чета много книги, но съм чувал, че е голям писател. Често говорим за теб. Но в болницата почти няма кръв. А трябва постоянно да ни преливат. Та дойдох да видим как да помогнеш лекарите да не се измъчват, когато търсят банки за мен и за писате-

ля...“ Наскоро след това и Николай Хайтов, и Ненчо Христов си отидоха.

Бях на погребението на Хайтов в началото на юли 2002 година. Малцина писатели са изпращани по такъв трогателен начин. От зала „София“ на Народното събрание до паметника на Св. Св. Кирил и Методий пред Националната библиотека и вечния му пристан в Централните софийски гробища хиляди читатели и почитатели мълчаливо скърбяха, че се разделят с виден сънародник.

Сред тъжното множество имаше и хора от родното му село Яврово, Пловдивско. Спомних си с каква радост го посрещаха като най-скъп човек. Спира го як мъж. „Кольо, помниш ли как тичахме по отсрещните баири след добитъка?“ Няколко младежи поднасят за автограф последните му книги. А той – скромен, земен, досущ като съселаните си. Поспира се развълнуван пред потъналата в зеленина родна къща. „Постегнах я малко. Тук дишам на воля. Писането ми върви като по вода...“

Беше очевидно, че родните сенки с родната реч – както се изразява Д. Дебелянов – го правят честит. Наистина преди да те познае светът, трябва да те признаят в родното гнездо...

Всепризнат и тачен в родния край и отечеството, Николай Хайтов, преведен на десетки езици, е известен и извън нашите предели. Литературните му герои – отрудени люде с досущ български характер и морал – са носители на ярки общочовешки качества. (...)

Акад. Николай Хайтов беше рицар на българския дух. Чудесен разказвач, с ясна, оригинална и възвишена мисъл, той непрекъснато се противопоставяше на посредствеността, на нравствените уродства на безродниците. Целият му живот е борба. Борба за българската чест и достойнство.



Броят излиза с подкрепата на Национален фонд „Култура“

Последната книга на Любомир Левчев

Панко Анчев

Последната книга на Любомир Левчев „Носачи на мълнии“ е съставена само от стари стихотворения, всичките посветени на негови приятели и колеги. Това са писатели, художници, журналисти, общественици. Две от стихотворенията са посветени на неговите деца и внуци. Посвещенията сами по себе си са особено важни и значими и в някаква степен са ключ към смисъла на стихотворенията. Но не съвсем. Защото има още един ключ и той е в самото събиране на творбите в една обща книга. За да се види, че са писани, за да започнат, продължат и завършат важен разговор, който е воден и продължава да се води дълго още след написването им.

Затова е избрал именно тези хора, а не някои други, за да им посвети творбите си. Близостта и приятелството тук са от особен характер; те не са на битово равнище, а са живот в един и същ духовен мир, начин на мислене, говорене, възприемане на света. Какви хора само са те: Пеню Пенев, Светлин Русев, Енчо Пиронков, Богомил Райнов, Андрей Вознесенски, Добри Жотев, Нино Николов, Радой Ралин, Марин Сореску, Иван Радов, Робърт Блай, Божидар Божилков, Уилям Мередит, Мария Столарова, Чарлз Буковски и редица още други.

Аз определям тази книга като историята на живота и творчеството на Любомир Левчев; книга, която осмисля личността му, живота и изкуството, укрепването и разколебането на позициите, отношението към хората и устройството на света. И към приятелите, разбира се. Но тя е и историята на времето и литературата, в която животът на поета и обществото се изпълва, възвишава се, но се и разрушава, оскъдява, превръща се в изпитание на нерви и капризи, след като е бил облъсък на идеи и идеологии, на принципи на общественото устройство и на ролята на личността в него. Това е история на превратности, вътрешни противоречия и напрежения. На непрестанното търсене на истината. Нали поетът е търсач на истини. Но и на думи, с които да ги изрази и им



въдхне душа и разум. Така стихотворенията се събират в книгата в ново родство и смисъл. Те стават част от един дълъг и всеобхватен сюжет, който поетът разработва в продължение на почти 60 години. Отделните творби са своеобразни глави от него. Сюжетът узрява във всяко ново стихотворение, разширяват се линиите в него, появяват се нови герои, теми и идеи. Защото и животът става по-сложен и драматичен, а авторът – по-добър майстор на словото. Стихотворенията, макар и писани в различно време и по различен повод, наистина са неразривна част от едно голямо цяло, от сюжет, който се развива възходящо, обогатява се и се усъвършенства. Поетът просто разработва една очевидно предварително замислена концепция.

Любомир Левчев пише тази книга 60 години, за да я завърши едва в края на живота си. С нея той закръгли и заключи своето дело и положи последния щрих към своя образ на творец и гражданин. В този образ се отразяват духовните измерения на времето на големите изпитания и преобразования. Тази книга е друга култура, висока мисъл, проникновения в историята и изкуството, проява на добротата и размишле-

ние за човека и света. Тя е родена от могъщо въображение, дълбок ум, изискано чувство за думата, грандиозни метафори, несрещан у никого другото от поетите от втората половина на XX век мащаб на българския свят.

В „Носачи на мълнии“ съборното присъствие на приятелите побира в себе си времената, за да ги отвори, но и за да ги примири и покаже кой какво носи в душата и ума си като наследство от тях и как с това наследство става част от едно голямо цяло. В своето вътрешно различие и противоречивост обществото в книгата е хармонично устроено, защото е населено с умни хора, търсещи истината заедно с автора. Те му помагат да обърне и задържи погледа си върху нея, а после и да му споделят своите виждания, размишлявайки заедно с него за времето и преобразованията на историята.

Любомир Левчев е поет на 60-те години, т.е. от десетилетието, когато нацията, обществото и културата заедно с Европа и Русия отбелязват невидан през целия XX век подем, довел до разцвета на изкуствата, обществената мисъл и надеждите за бъдещето; тогава в изкуството навлиза ново, при това многобройно и изключително талантливо поколение поети, белетристи, драматурзи, критици, театрални, художници, музиканти, архитекти, мислители. В същото време, именно когато този подем бе достигнал апогея си, започна пропукването на колективистичния тип общество. Появиха се първите съмнения, разочарования, отчаяния. Ускорените допреди малко темпове вече се забавят и това веднага и твърде рязко се усеща от изкуството като някакво ужасно и като че ли нелепимо заболяване. Любомир Левчев показва тези пропуквания и изрази болката и тревогата на тогавашната личност, които те й причиняват.

В поезията му съмненията и разочарованията, разяждащи колективната и индивидуалната душа и ум, придобиват очертания и проличава техния опасен характер. А самото общество още живее с илюзията, че нищо му няма и че възходът ще

продължи вечно.

Любомир Левчев ще бъде от тук насетне поетът на този разпад; той ще страда, ще се гърчи в него, ще боледува истински, но все така ще търси истината, за да я покаже на хората. А после – в края на XX и началото на XXI век, той ще продължи да осмисля обществените процеси, ще се вглежда в мятачата се в клетка човешка душа, ще я окуражава, ще ѝ вдъхва сили, ще размишлява заедно с нея. Но времето няма да се върне. Поетът обаче не ще изгуби надеждите си, а все по-старателно ще ги обяснява и оправдава. И все повече ще навлиза в дълбините на явленията, за да открия смисъла и безсмислието им; да предупредява за опасностите.

Поетът Любомир Левчев най-точно и мъдро от всички други свои съвременници изрази болките и тревогите на умните хора, които никога не са спокойни и доволни. „Носачи на мълнии“ ги нарича поетът, защото те разсичат мрака на илюзиите, свръхнадеждите, съмненията и заблудите. Мълниите – това са именно неспокойствията и прозренията, към които хората са подозрителни, а в тях е самата истина! Затова им посвещава и своята обич, приятелството си и прозренията на великия си талант.

Аз съм един от тези, на които този велик поет е посветил стихотворение. То се нарича „Каприз 20“. Благодарен съм на Бога, че през последните 25 години бях близък с Левчев, гостувал съм в дома му, писал съм статии за творчеството му, радвал съм се на общуването си с него и съм получавал дори уверения, които приемах за незаслужена похвала, че съм му приятел.

Поет от ранга на Любомир Левчев се ражда рядко. Такъв поет се ражда само тогава, когато литературата достигне най-високото си равнище, за да я освети, осмисли и пренареди. Днес, когато той вече премина в отвъдното, цяла една забележителна епоха си отиде с него. Стана пусто, глухо и тъжно. И още пострашно, защото кой знае дали скоро ще се появи друг като него, за да разпръсне тъмнината, сквернотата и посредствеността!

Истинските поети

Деню Денев, „Листа и вятър“, С., 2019,
Паруш Парушев, „Открито море“, С., 2019

Деню Денев и Паруш Парушев са стари мои приятели. Бил съм редактор на първите им книги, чел съм и съм препрочитал стиховете и прозите им, общувал съм с тях много пъти. Но тези две техни най-нови книги, събрали най-добрите им творби от цялото творчество, ме накараха да ги възприема по нов начин.

Не е нужно един поет „да се развива“ постоянно, за да заприлича на новите си колеги, да пише като тях, за да бъде все млад и да го разбира и възприемат читателите. Той трябва така да пише, че във всяко следващо време да го усещат като техен съвременник, показващ променения живот. Това е талантливият поет. Той е свидетел и изразител на времето, в което е навлязъл в литературата и остава завинаги в него. Но това свидетелство, ако е достоверно и изразено високохудожествено и проникновено, е свидетелство за човека, живота, изкуството, обществото. За преходните и непреходните нравствени ценности, за начина на мислене, говорене, отношение към живота. Свидетелството е непременно естетическо, написано красиво, със силни думи, проникновено, прочувствено, въздушно. То не е обикновен канцеларски документ, а порив на душата, изблик на мисли и чувства, тържество на духа.

Поезията е изкуство на особеното слово, а не просто „поетичен език“. Много словесна руда трябва да се преработи, за да се получи и подреди в такъв ред, в какъвто никой преди не е успявал да го подреди. Неговите думи могат да бъдат възвишени, но могат и да са съвсем обикновени

– като тези, с които си говорим в ежедневно общуване. Могат да са нови, току-що измислени, но и стари, родени от отдавна отминали времена. Важното е така да бъдат съчетани и натоварени със смисъл, че да отварят нов свят, нов поглед към живота; да звучат като непроизнасяни преди. Така се ражда изкуството, което пресътворява живота, но не е самият живот. Само истинският поет е способен да пресътвори така живота, че в изкуството му той да не изгуби очарованието, достоверността, въздействието си върху тези, които го живеят и идват след тях.

Литературата е човешко дело, което си служи със създаденото от Бога слово. Умението да си служиш със словото е Дар Божий. А то е силата да казваш истината, да проповядваш доброто, да го браниш и му проправяш пътя към хората. Истината в литературата е и красота, морал, човещина, справедливост, любов и смирение. Когато поетът я изрича, той подлага на преценка цялото човешко битие, като му придава смисъл, облагородява го и го възвеличава.

Но и го подлага на преценка, за да види дали човек следва Божиите заповеди. И ако не ги следва, да разбере защо се е отклонил и дали осъзнава греховете си.

Не е лесно да се домогнеш до такива специални способности, за да понесеш подобни отговорности пред читателя и словото. Трудно е да си даровит! Защото дарбата е безпокойство за човека и отговорност за живота му. Ако светът е зле устроен и човекът се чувства в него нещастен, измъчен, безсилен и унижен, виновен и от-

говорен е преди всичко писателят. Защото не е успял да обедини всеобщите усилия за промяна на света. Ако писателите осъзнават своята отговорност и служат с целия си разум, с цялата си душа и воля, светът щеше наистина да е друг.

Пиша тези думи по повод книгите с избрани творби на Деню Денев и Паруш Парушев, защото в тях виждам подобно осъзнаване на дарбата и служение на думите с цялата отговорност, която един истински талант поема върху себе си и я носи до края на дните си. Затова и стихотворенията в тези книги са не просто лични откровения, изповеди, размишления, а истински свидетелства на времето, в което са живели и, слава Богу, продължават да живеят.

Без да са някакъв „център на внимание“, поради което и рядко пишат за тях, още по-рядко ги отличават и награждават, а и те не публикуват кой знае колко често, и Деню Денев, и Паруш Парушев уверено и последователно пишат историите на това време и на човека в него. Тези истории са повече тъжни и изпълнени с напрежение и



душевно възмущение, но може би точно поради това са толкова истински и написани с вещина и високо майсторство. Те умеят да изразяват и най-тъжните чувства, защото усещат думата и я използват в нейната точност, но и в цялото ѝ богатство от метафорични значения и смисли. Поезията им е въздушна, но и разумна, въздействаща, въздушна.

Аз съм критик, но нямам причина да се оправдавам, че похвалните ми думи за Деню Денев и Паруш Парушев са породени не от приятелството ми с тях. Аз съм приятел с тях, защото мога с чиста съвест да ги хваля, защото те са поети с истинска дарба.

Дай, Боже, на всеки критик да има такива приятели, каквито имам аз!

Вапцаров и неговият екзекутор

Чавдар Добрев

От стр. 4

цялостно творчеството на поета: от най-ранния период до насилствената му смърт. Занимават ме в този труд главно гражданските, екзистенциалните и творческите проблеми, които поставя и решава великият поет, фазите на съзряване и избухване на необикновения му дар.

Неслучайно монографията започва с анализ на книгата „Третият разстрел“ (осемдесет печатни страници), която още с появата ѝ я възприех като идейна матрица на бъдещите агресии срещу социализма и комунистическата кауза, срещу антифашистката съпротива в България през периода на нацистката окупация. Предлагам за публикуване заключителната част на текста, посветен на „Третият разстрел“ от М. Г., заради необходимостта да се вникне по-обстойно в проблемите, които засегнах дотук.

I.

Колкото „Третият разстрел“ се придвижва към своя финал, толкова по-целенасочено М. Г. доказва няколко неща.

Първо, у нас е нямало антифашистка съпротива. Съществували са терористично-бандитски формирования, които от време на време са се противопоставяли на законната власт. А тя, от своя страна, ги е наказвала, съгласно законите на страната.

Второ, тези терористично-бандитски формирования, в които членува и Вапцаров, били „поделения“ на Съветския съюз, на неговата разведка и се занимавали с проблеми, довели до бъдещата съветска окупация в България.

Трето, тогавашната полиция действала с меки ръкавици. Тя не биела арестантите, камо ли да ги инквизира! Притискала с факти враговете на отечеството ни.

А те, смазани от фактологията, от признанията на вече арестуваните конспиратори, от моралната сила и професионализма на следователите и полицейските чиновци, си казвали и „майчиното мляко“. Хула е, че Вапцаров бил бит и пребиван. Участниците в терористично-бандитските формирования получавали нравствен катарзис благодарение на човечността си, отношение на полицията и след това давали доброволно показания. Това ги очиствало от лъжите и те изпитвали облекчение от духовното си възвръждане.

Четвърто, Вапцаров стигнал до логичния си и справедлив край поради своите индивидуални особености и слаб характер. Поетът сам ерозирал природните си заложби, които след възприемането на левите, комунистически идеи и включването му в нелегалното антифашистко движение се превърнали в неоспорими недъзи. Вапцаров, който по рождение бил „наивен“, „лековат“, „лесно манипулируем“, престанал да взема самостоятелни решения, направлявали го „изкусителите“.

Пето, М. Г., като автор на „Третият разстрел“, пише за себе си, че се е стремил да гледа отстрана на подобни явления, понякога съчувствал, понякога запознал твърдост в реакциите си. Безпристрастен бил и тъкмо тази безпристрастност го принуждавала да е обективен“, да разкрива правдиво грозното лице на конспирацията, на социалната идея, на левичарските дейности. Това го накарало да махне грима от досегашните мито-

ве за Вапцаров и да каже на своя читател: Вапцаров е „един Антихрист!“, човек, заел страната на „злото“, на онова, което подяжда като червей личността му, прониква в творчеството му.

М. Г. внушава, че и в предсмъртните стихотворения на Вапцаров се промъква преднамереност, най-вече в „Борбата е безмилостно жестока...“ Авторът на „Третият разстрел“ „снема“ на битово равнище метафората с личността и народа, за да може след туй да даде урок на Вапцаров колко ограничено е отношението му към ролята на субекта в съвременния свят и как е вредно да се подценява тази роля заради интересите на колектива, на „народа“.



Антифашистката борба М. Г. я определя като „така наречена“, тоест, фиктивна. Вапцаров и останалите конспиратори, обслужвайки „определена страна“, вършели антидържавна дейност, съсредоточавали дейността си в минноподридни акции, с които помагат на Съветската армия. Аргументът с „така наречената“ антифашистка съпротива и нейната пълна зависимост от Съветския съюз втвърдявала допълнително позицията на М. Г.

Макар на думи да признава отделни стойности на Вапцаровото творчество, при всеки предоставил му се случай М. Г. напада стиховете на поета. Така се случва и със стихотворението „Селска хроника“, осмяно и пародирано в книгата. То се определя като „поръчково произведение“, като лозунг, чиито реални автори са „изкусителите“ на Вапцаров, като пример на писане, което обслужва временни политически задачи.

Непреднамереният прочит на „Селска хроника“ обаче показва друго. Стихотворението е написано на един дъх. От него напират трескав ритъм, претопил политическия лозунг в изповед. Съдържанието е дълбоко субективизирано, а картината на живота пречупена през вълнението и яростта на автора. Тук се разкрива поетовото себеподдаване на народа, проникването му в мизерния бит, в социалната нищета на съвременните хора. А това е по възможностите на високо одаден художник! Злободневната тема се преломява в големите въпроси на неуредената национална съдба, на сбърканата историческа ситуация, на солидарността с онези, които изпитват тежестите на предвоенната обстановка.

Стихотворението „Селска хроника“ може да бъде определено като мани-

фест на българската и европейската политическа лирика, която успява да разкрие откъде извира съпротивата срещу могъщата армия на Хитлерова Германия. Тази творба, създадена преди знаменитата „История“ (есента на 1940 г., окончателният вариант в края на 1941 г.), ни приобщава към таланта на поета да изпълва със символна значимост и най-обикновения жизнен факт или детайл, да влага в тях своята кауза, неприимиримата си воля светът и човекът да бъдат променени. При такова водопадно втурване в света на чувствата, при такова експресивно изобразяване на жизнените положения публицистичните изблици се възвръщат в нов органичен синтез.

По време на вестникарската версия на „Третият разстрел“ много се изписа за раздела „Анатомия“, в който М. Г. описва физическите черти на Вапцаров. Немалко писатели тогава се възмутиха от провокаторския показ на анатомичния профил на поета. Няма да се спирам подробно върху тази „екзотика“. Но ще изтъкна, че има нещо нелепо в подобно вторачване, което с детективска прецизност разказва как очите на Вапцаров били кестеняви, а не черни, косата кестенява, а не черна, веждите с кестеняв цвят, а не черен. Как косъмът му бил „тънък и лек“, как косата започнала май да опадва, как личало, че е нежна „кожата на лицето“, изобщо Вапцаров бил „нежен, крехък“, раменете му „свлечени“, а гърдите „хлътнали“.

По-любопитно е защо на М. Г. му е притрябвало да използва толкова нюансирано информацията, получена в резултат на собственото изследване на „обекта“ Вапцаров?

Не е трудно да се установи: това акцентуване върху физическите белези, върху изнежеността на кожата, крехкостта на натурата и пр., и пр., е нужно на М. Г., за да удостовери лабилността на Вапцаровия нрав и характер в следващите раздели на книгата му. Как Вапцаров, понеже бил „нежен“, „крехък“, „болезнено слаб“ и т. н., не спадал към категорията на издържливите натури и затова бързо правел признания в полицията, не могъл да устои пред изпитателния поглед на следователя! Изображението на физическите черти помага на М. Г. и като доказателство колко слаб като потенция, мъжественост бил Вапцаров. Той имал тънко вратле, а жените боравели с други критерии за солидната порода мъж: „Жените били избирали мъжете по врата: дебелина, преход към раменете, сливане на плещите“. М. Г. най-сериозно признава – „не съм бил жена и не знам така ли е“ (?), но със самодоволство отбелязва понижения биологичен тонус на Вапцаров.

Понеже всеки текст е своего рода самопризнание и самохарактеристика, в този абзац М. Г. изглежда черпи познание и самочувствие от собственото си телосложение. Каква по-голяма мъжественост от неговата може да съществува – веждите рунтави, под тях прекалено сини очи, които гледат някак си отчуждено, дори и когато преливат от любезности, лицето едро и по селски набраздено, без помен от Вапцаровите изнежености, слабост и крехкост. С дебелината на врата също всичко е наред – с директен преход към раменете, с масивно „сливане на плещите“ (понеже в своята книга М. Г. прави непрекъснато паралели с етиката и естетиката на Достоевски, добре би било да се обърне внима-

ние върху остро критичното отношение на големия руски писател към „прекалено сините очи“ на Свидригайлов, един от героите на романа „Престъпление и наказание“).

Горкият Вапцаров! Със своята, както пише М. Г., „патешка походка“ и „телесна безпомощност“ си е за окайване в сравнение с поетите, които пращат от „телесна мощ“. С коси, очи, шия, походка, гърди като на Вапцаров, каква по-подходяща гарнитура за поведението на субект, който не е в състояние да издържи и най-лекия натиск, упражнен от следователя? Така и завършва разделът: „Ами ако на Вапцаров въобще не му се е налагало да „издържа“?! А си представям как крехкото му нежно тяло е настръхнало още при прекрочване прага на полицията, как се е свило в себе си като пред възможен удар. Свил се е, уплашен дори за миг, и духът.“

Не си заслужава да се спирам върху раздела „Инквизицията като алиби“, тъй като е много тенденциозен. Но заглавието му е подходящо. Защото от него наднично носът на автор, който прави на пух и прах всички спомени и свидетелства на съвременниците, осмелили се да твърдят, че българската полиция по време на антифашистката борба е била и инквизирала. И отново М. Г. доказва как това било чист блъф, подигуряване на алиби за арестантите. Те и без бой, „поставени натясно“, предавали „своите“, правели признания като навит грамофон.

Още нещо допълва М. Г.: Вапцаров „бил все по-смазан от вътрешната си слабост“, а „впечатлението за физическа немощ“ се подсилвало от високия му ръст“. Накрая арестантът Вапцаров сякаш чува „Ода на радостта“: „Обезволен, поведен по инерцията на самопризнанията си, потресен дори от признанията на своите, в тези дни възможно е Вапцаров да е бил най-свободният човек, отдаден на мазохистичната наслада да досрути всичко, щом вече е срутено от други, провидил и приел смъртта като нещо заслужено: решил да жертва себе си докрай в името на непостижимата цел.“

Приех да не настоявам дали е бил инквизиран Вапцаров тъкмо заради тези похвати, използвани от М. Г. в стремеза му да оневини полицията на царство България. Полицията, която според автора не прилагала насилие не само върху Вапцаров, но и върху никого от арестуваните. Даже върху Антон Иванов. Такова било обичайното полицейско поведение.

Ще посоча няколко момента.

Първо, съжденията на М. Г. че Вапцаров е дал показанията си доброволно, без намеса на полицейското насилие, както и пълното доверие в полицейските преписки и документация, помагат на М. Г. да реализира две цели. От една страна, да изкаже съчувствието, солидаризирането си с „предателя“ и „ренегата“ (това са негови определения). От друга, да развенчае визията за достойната осанка и поведение на поета, която била „резултат“ от нескопосано сътворен комунистически мит.

Всъщност, за самопризнанията на Вапцаров пред полицията могат да се намерят не едно, а много обяснения. Арестуваният поет е нямало смисъл да премълчава секретни данни, станали предварително известни на полицията след извършени разпити на арестувани

конспиратори като Георги Минчев, който не издържат на невероятните инквизиции. Същото се отнася до информацията, която полицията вече е получила с помощта на внедрената агентура. Трябва да се вземат предвид също жестоките инквизиции, на които Вапцаров е бил подложен, зейналата яма между реалните обстоятелства и въображаемите светове и пр. В този план увисват във въздуха твърденията на М. Г., че в такива мигове е възможно Вапцаров да е бил „най-свободният човек“, че изпитвал наслада – и то садомазохистична – да досрути всичко, което вече се е срутило, че приел смъртта като заслужена, разочарован в „непостижимата цел“.

Според моето мнение по-важно от тези констатации на М. Г. е, че Вапцаров отрича пред съда своите показания и приема с достойнство смъртната присъда и разстрел. По-важно е, че съумява да се прости без хленч с майка си, с жена си, с близките и другарите си. Но най-важно е, че докрай защитава пред жестоката държавна власт своя антифашизъм и вяра на комунист, че не отстъпва от благородството на собствения морал. Че написва велики предсмъртни творби, които остават в пантеона на българската култура като паметник на високото човеколюбие и непреклонност на една борческа личност.

Сега пък аз да попитам. Възможно ли е оправданията, които М. Г. дири за „предателя“ и „ренегата“, да крият нотка на самопризнание? Да са интимен въпрос, който засяга конкретно автора на „Третия разстрел“? Него, който довчера е бил частица от тоталитарната система, стоял е даже на прага да бъде приет в БКП? Той ли не знае, че ренегатът по традиция се превръща в краен враг на своите предишни другари? Че мрази отчаяно и шумно о. з. идеите си? Че отмъщава безпощадно на институциите, пред които се е кланял и принасял „в жертва“? Че ренегатът проявява завишено усърдие пред новите съидейници, защото иска да заслужи тяхното доверие, да изтрие стари грехове? Че живее в състояние на непрекъснат страх, тъй като съществува между две враждуващи общности. Старата вече няма да го приеме. Новата все още го смята за несигурен елемент. Обичайно ренегатът оправдава своите постъпки с „вечността“ на целесъобразните, спасителни компромиси. Предателството, послужило за основа на ренегатството, се трансформира по тази нишка в „добродетел“ (поне в собствените очи). Получава индулгенция чрез старанието и престараването.

Второ, става въпрос за последната страницка на „Третия разстрел“ – „Вместо послеслов“. Там М. Г. изказва благодарност на хората, помогнали му да напише своя труд: музейни работници, коректорки, компютърни специалистки, един началник, един главен редактор и неколцина писатели. Но най-горещата си благодарност М. Г. поднася на „министъра на вътрешните работи Йордан Соколов“ – възложителя на литразработката по делото на Вапцаров и неговите другари.

Така че нещата са ясни.

Ясни са и заслугите на М. Г.: на равнището на съответната поръчка.

II.

Когато съобщих на мои приятели, че сядам да пиша за „Третия разстрел“ от Марин Георгиев тринайсет години след появата на книгата му, срещам една и съща реакция: „А струва ли си?“ Друг рече: „Излишно правиш реклама на

мъртвородена книга!“ Трети подхвърли: „Имаш време бол, пилей го!“

Останах изненадан, че книга, за която се водеха разгорещени разговори в печата през 90-те години, днес здраво е затънала в литературните плитчини. И не само че никой не ѝ помага да излезе оттам, а я оставят да се изкорубва сред „екваториален пек“.

Каквото и да говорим, но Третият разстрел през 90-те години предизвика шок-ков ефект: С истините? С наглостта? С манипулативните техники? Така или иначе, в споровете се намесиха текстове на Христо Радевски, Николай Шмиргела, Дамян Дамянов, Блага Димитрова, Борис Данков, Стоян Каролов, Стефан Цанев, Здравко Чолаков, Огнян Сапарев, Бойка Вапцарова, Иван Спасов, Катя Янева, Бойко Ламбовски и др.

Тогава бившият редактор във в. „Литературен фронт“ М. Г., току-що приплъзнал се към победителите-демократи, хвърли бомба в литературния живот. На страниците от притежавания от него в. „Литературен форум“ той разпъна на кръст един от най-големите в националната ни поезия.

М. Г. чу немалко аплодисменти. Подкрепяше го новата власт: тя започваше да преорава литературната нива. Подкрепяха го наследниците на старите класи: за тях беше дошъл Видовден. Подкрепяха го номенклатурните шмекеи: за тях Вапцаров вече бе непотребен. Подкрепяше го възроденият капитализъм: за него поетът беше кошмар. Подкрепяха го идеолозите на сделките, компромисите и конформизма: у нас никнат като гъби след дъжд. Подкрепяха го хора, за които САЩ, Великобритания, заедно със СССР, винаги са представлявали пика на върховен заговор. Подкрепяха го, фигуративно казано, срутената Берлинска стена и възторгът от окончателната победа на безпределната буржоазна свобода.

М. Г. сам, по собствени съображения, макар и изпълнявайки поръчка на полиция № 1, предложи себе си да стане палачът на Вапцаров. Заслугата му е, че първи сред писателите се досети да служи с подобострастие на новите господари, да им създава комфорт и разчиства пространства пред тях.

Едва ли М. Г. е предполагал, че поставя основи. На магистрала. На мощна сграда. На генерална посока! Това, което той интуитивно е напипвал, скоро ще се превърне в ориентир, в проблеми и теми на бъдещи изследователи, литературни журналисти, библиографи, университетски преподаватели. Ще ги вдъхнови да упражняват ерудития и остроумие за експерименти върху гигантската фигура на Никола Вапцаров.

Ще се превърне в метод, който произвежда научни степени и звания, запълва вестникарски клишета, вкопчава се в националното битие. Много неща впоследствие ще бъдат коригирани, но същността ще остане. Този метод ще бъде и понататък прилаган не само спрямо Никола Вапцаров, но и към цялата ни революционна поезия. Ще застигне Христо

Смирненски, Гео Милев, Никола Фурнаджиев, Асен Разцветников...

Новият подход, чийто първопроходец е М. Г., ще разчиства „авгиевите обори“ на грубата и неподправена действителност. Ще изтласква на заден план борците за социални права. Ще рисува идилични картини на българското общество през първата половина на XX век. Ще реабилитира предателството и подлостта, поднесени като целесъобразност. Ще очерква епохи. Ще фокусира мрака и на-



силието в душата на революционните поети.

И същевременно този подход ще рагува за високо изкуство, отделено от живота. Ще боготвори писалищната маса за сметка на „пряпореча“ и „патрондаша“. Ще атакува революционните идеи в литературата. Ще рони дамски сълзи за рано загиналите таланти или за обърканата съдба на революционерите, попречила на гения да реализира „земното“ си призвание. От стара България, тази до 1944 г., ще строи грандиозни декори за Потъмкиновските си села. Ще създава лъчезарни символи от полиция Гешев

Като ученик в Ямболската мъжка гимназия през 50-те години имах няколко любими стихотворения от Вапцаров: „Вяра“, „Двубой“, „Писмо“, „Ще бъде стар...“ Тогава ми беше мъчно, че за последната творба се пише по-рядко, че минава в графата „други“. Но аз я харесвах, тъй като в нея се спотайват трагическото чувство за изтляване, директната прелест на равностметката. Приятно ми беше да рецитирам редове от стихотворението, които обещаваат верност след „погромите“. По-късно установих аналогии между романа на Анатоли Франс „Боговете са жадни“ и този поетичен текст на Вапцаров.

„Ще бъде стар...“ ме притегляше още с това, че неговият ритъм е протяжен, че финалът му подсказва за нещо недовършено, което няма да получи окончателен отговор. Понеже бях млад, безумно млад, вдъхновяваше ме надеждата, че някога ще се преобразя в „стар“ в „много стар“, за да заприличам на „окъсан Рибен буквар, / модел хиляда осемстотин и четирийсе“. Допадна ми и неопределеността, която се движи като вълна и не изравнява чувството за живот със самия живот.

През онзи период не съм и предчувствал, че Вапцаров в известен смисъл спори със своите блянове, че макар и да разлиства картинките като децата, той почти се отказва да надникне докрай в неизвестното, даже ни „забранява“ да бъдем свръхлюбопитни. И все пак, подканя ни поетът, понеже такъв е светът, понеже неговите уредби, закони и нрави са такива, защо и ние да не подгоним „вятъра“, да не обгърнем собствените си съмнения с ефирния плащ на въображението: „А по-добре е да подгониш вятъра, / вместо да седнеш и да плачеш.“

Допуска ли е Вапцаров, че ще остане „след погромите“? Допуска е. И погромите вътрешно ги е съпреживявал. Но като поклонник на „бялата пролет“ сигурно му се е искало да храни надеждата, да смята, че нещо от мечтите и идеите му ще остане – даже „след погромите“. Той обаче не е предполагал (не поради непрозорливост!) каква армия литературни скакалци, петдесет години след разстрела му, ще се нахвърли върху неговите синапени стръкове.

Преди да се захване с книгата си за Вапцаров, Марин Георгиев си беше спечелил име на поет с пластически конкретно чувство, с възможности да изобразява селския бит, психологията на несложно устроени личности, да рисува отчетливо природните и човешките състояния. Но тогава той и не помисляше за популярността, с която се сдобил след „Третия разстрел“.

„Третият разстрел“ го подсигури с безсмъртие. Вярно, черно безсмъртие, затова пък – завишаги. Докато Вапцаров пребъдва в българската и световната поезия, дотогава ще пребъдва и лошата му сянка, която ГО посочи. Тази сянка като гърбица ще следва Вапцаров през вековете, ще трупа слава след всяка поредна екекуция на поетите и поезията.

Някои бих възкликнали: – Що за слава? Древният грък Херострат едва ли е мислел точно така!



или от състава на съда, осъдил на смърт Никола Вапцаров. Ще продължи да настоява, че поетът е станал жертва на коварни сили по линията „Съблазнен – Съблазнител“, че е бил нерешителен, твърде невзрачен и податлив на чужди влияния индивид. И няма да се съобрази с обстоятелството, че Вапцаров е човекът, който дръзна да въстане срещу кафявата чума, че негови са словата: „По-добре е да умреш, вместо да живееш скотски!“



Тази книга ми е много скъпа, защото в нея вложих част от въпросите (и отговорите!), които си задавам от много години. Най-важният е: какво е да си българка?

Много дълго избирах жените, за които да разкажа. Заедно с мен умуваха, а понякога и предлагаха и настояваха на своето, и моите приятели, близки хора, домашните ми.

„Защо не си писала и за княгиня Мария-

Луиза? Пиши и за Румена войвода! Не може да не пишеш за Петя Дубарова! Какво ще кажеш за Вела Пеева? Как може да пропуснеш Преподобна Стойна? Забравила си за Боянската Десислава...“ Навярно и вие, читателите, ще се сетите за още някое име, за още някоя житейска история, която бихте прибавили в тази книга. Направете го, защото не, от това книгата ще стане по-богата, по-значима, по-мъдра, по-интересна. Моят избор на героини в тази книга робуваше на едно-единствено условие: да могат да служат за пример и вдъхновение на днешните момичета. На тези, които са неуверени, плашливи, несмели. На тези, които лесно се отказват от мечтите си, ако срещнат препятствие или неодобрение. Които се страхуват от обществено порицание, боят се да бъдат различни, любознателни, страстни, дръзки... На тези, които не смеят да бъдат щастливи или свободни посвоему.

Защо героините на тази книга са само жени? Лесно е да се отговори на този въпрос: защото все още за света, в който живеем, полът не е без значение. Защото все още за момичетата животът е малко по-труден и по-сложен, особено ако хранят крилати мечти или имат необичайни идеи. Бих искала читателите на тази книга да бъдат като мен развълнувани и трогнати, възхитени и горди от тези 40 български жени, за които учебниците по история пишат малко или даже никак. Всяка една от тях, от седемгодишната Васка до баба Ванга, от царица Елеонора до неграмотната Венета Ботева, по различен начин ни казва едно и също нещо с делата си: слушайте сърцето си и бъдете себе си, каквото и да ви струва това. Защото само така ще промените света към добро и самите вие ще бъдете добър пример за собствените си деца.

ПЕТЯ Александрова

Аз съм БЪЛ ГАР КА

40 истории, 40 портрета

@ciela

Донка Ушлинова
(1880 – 1937)



Революционерка и войник

Тази история се е случила отдавна-отдавна, когато българското село Смилево, както и други български земи в географската област Македония, останали под турско робство, откъснати от освободена България. В това село живеело едно храбро момиче на име Донка. Животът на победното население бил несигурен и труден. Затова родителите на Донка я омъжили още на 15 години за Ставре от село Лера, Битолско – да има кой да се грижи за нея и да я защитава. Съпругът на Донка понякога пътувал по работа чак до Цариград и тогава селският управник Реджо бей се навъртал около къщата с неприлични предложения към младата съпруга. Една нощ с помощта на роднинско семейство Донка убила нахалника и веднага напуснала дома си – завинаги. По това време в горите се укривали чети от мъже, които се борели за свободата на българите в тези земи. Донка Ушлинова се присъединила към четата на Славейко войвода. Облякла четническа униформа, научила се да стреля и с пушка, и с револвер. Тя не настоявала да се държат с нея по-внимателно, защото е жена. Не се оплаквала от трудностите и лишенията. Стараела се да бъде решителна, смела и издръжлива като останалите. Викали й Донка Комитката. По време на Илинденско-Преображенското въстание участвала в двайсет сражения. Проявила такава храброст, че войводата я обявил за свой помощник, подвойвода.



Худ. Мария Налбантова

Васка Зойчева
(1903-неизв.)

Храбро дете

Имало едно момиченце, което не можело да лъже. Дори когато срещу него стоял гневен бъдещ крал, на когото истината не му харесвала и предпочитал да го излъжат. Но нека разкажем тази история отначало. Васка Зойчева била на седем години, когато в Скопие, където живеела с родителите си, нахлули сръбските войски, начело със сръбския престолонаследник Александър Караджорджевич. И децата знаят, че това понякога се случва и винаги е тъжно и страшно – когато по време на война (но не е задължително да е по този начин) в нечии чужди земи с мирно население се появят завоеватели. Те говорят чужд език, имат други дрехи, обичаи, храна и култура. А понякога и друга вяра, друг цвят на кожата дори. Васка Зойчева била българка, както и родителите й Данаил и Люба, дядовците и бабите й... Български бил и градът Скопие, където живеела в момента тя, българско било и градчето Прилеп, където се родила.

Денят бил 14 октомври 1912 г. На Каменния мост в Скопие към военните се приближили за поздрав група деца, които носели по традиция цветя в ръцете си. Бъдещият сръбски крал Александър Караджорджевич слязъл от коня си и поел букетчето от ръцете на Васка, след което я попитал: „Па шта си ти?“ (Каква си ти?). Детето отговорило без колебание: „Бугарка“ (Българка). Разгневен от отговора, бъдещият крал вдигнал ръка и ударил момиченцето по бузата. Той очаквал то да каже, че е сръбскиня.

Няма кой да ни каже днес какво се е случило после – дали детето е паднало? Дали е побягнало с писъци към къщи? Или просто се е разплакало? Със сигурност баща му и майка му не са му се карали, защото и те биха отговорили така на този въпрос. Както и техните роднини, приятели, съседи. Слухът за грубостта на принца бързо се разнесъл и всички хора били смаяни, недоволни и гневни, а между тях имало и сърби, и албанци, и турци... Всички те били на мнение, че не е редно завоевателите да карат насилно местното население да се откаже от дедите си, да забрави имената си, да промени своите вярвания и обичаи. Александър Караджорджевич станал крал, но случката с малкото момиченце Васка не била забравена и изглежда, не му давала мира. Той продължил тайно да се интересува от семейството. Опасно е, когато населението говори за краля си лоши неща. А какво полошо от това, че бие малки деца, нали? Затова след известно време той пратил при родителите на Васка доверени хора, които им предложили от негово име една торба злато, за да кажат публично, че това с плесницата не е вярно. Че е нечия злостна измислица. Само че родителите на Васка отказали златото и не пожелали да излъжат. Така името на седемгодишната Васка Зойчева завинаги останало в историята като име на българка, която не може и не иска да лъже, когато я питат каква е. Големият български писател Иван Вазов така бил развълнуван от постъпката на Васка, че написал за нея прекрасно стихотворение, което се нарича точно така: „Па шта си ти?“.



Худ. Росица Ралева

След потушаването на въстанието Донка и Ставре се заселили във Варна, където Донка отново облякла сукмана и сложила забрадка, а оръжието скрила дълбоко в сандъка си. Без средства и без роднини, в чужд град, те трябвало да си намерят работа, с която да се изхранват. Направили си колиба в гората и девет години се занимавали с тежък труд: приготвяли дървени въглища, които после продавали на пазара. Това е занаят, в който голяма част от годината прекарваш в гората – сечеш дърва, подреждаш ги по специален начин, подпалваш ги, за да станат на въглища, после ги товариш, пренасяш... Неподходящ живот и труд за жена, но не и за калената в битки българка.

По време на Балканските войни семейството се записало доброволно в Опълчението. Да, Донка станала войник – облякла войнишки дрехи, сложила войнишко кепе, нарамила отново пушката. Била единствената жена в Опълчението, но умеела не по-зле от другите и да стреля, и да издържа на глад, на дълъг път, на умора и на опасни ситуации... Не обръщала внимание на това, че някои от мъжете я гледали накриво. А други направо? казвали, че жената няма работа там, където мъжете стрелят и понякога убиват. Тя просто искала да се сражава във войната на страната на своята родина, на България. Участвала в много боеве и била произведена в чин „ефрейтор“, наградени я с два ордена „За храброст“ – трета и четвърта степен. Донка Ушлинова се записала като доброволец заедно със съпруга си и тогава, когато започва Първата световна война. Тя воювала с врага наравно с останалите бойци, участвала в много сражения. Веднъж по време на разузнаване патрулът, в който била и тя, заловил трима пленници. За всичко това Донка Ушлинова получила още два ордена „За храброст“ – втора и първа степен, произвели я в чин „подофицер“. Така тя станала първата и единствената жена плен кавалер на ордена „За храброст“.

Божича Йелушич

Родена е през 1951 г. в Питомачи, Подравина. Завършила е хърватски и английски език. Работила е в дом на културата, в информационен център, в художествени сдружения. Първата ѝ книга е издадена през 1974 г. – „Дума като красиво стъбло“. Публикувала е 55 книги с поезия и проза, детска литература, пътеписи, монографии за художници, есета и романи. Активна авторка в хърватски и чуждестранни списания. Участничка в семинари, фестивали и др. книжни форуми. Превежда от английски и немски език. Включена е в много антологии. Носителка на редица награди. Нейни творби се изучават в училище. Лауреат на наградите: „Фран Галович“, „Катарина Патачич“, „Дубравко Хорватич“, „Звонимир Голуб“, наградата на Матице Хърватска, наградата за най-добър хърватски пътепис и др. Живее и работи в Джурджевац.

**БАЛАДА ЗА ХЛЕБНОТО СТЬБЛО**

Като хляб ме срежете, не допускате глад.
Да се срещнем там нейде на пътя в средата.
Бивши хора сме ние. Мълчаливи номади.
И без летни привички. И без зимни палта.

С въздух само живеем, ходим все до звездите,
откачени шамани, лудички стихотворци...
И треперим във мрака, и за лъч все разпитваме.
Тихи сме като мравки, буйни сме хлеборози...

А земята е цялата с болки само опасана.
И без милост ограбват я ръце без мазоли.
В целофани са рибите, а езикът им ясен е,
но трошици очаква изгладнелият дрозд.

Изгоря и сеното. Пепел само в огнището.
И в жарта изгоря всеки дол житороден.
А под старата круша рови нещо из Нищото
и тунел си прокарва сляп къртичът безроден.

Ох, дано умори се всеки, който руши!
Стене глухо мъхът сред дърветата слаби.
Светлинката в небето облака задуши –
могъщен знак. След това се покаях пред хляба.

Енерика Биач

Поетеса и художничка, пише още проза, литературна и художествена критика, есета. Родена е в Завала през 1940 г. Завършва славянска филология в Загреб. Учила е и френски език и литература. Живее и твори в Копривница. Главен координатор на Славянска академия в Хърватия. Редактор на поредицата „Ръкопис“. Публикувала е книгите: „Следи“, „Обновление“, „Път“, „Черупка“, „Слово до словото“, „Само любовта остава“, „Ехо от Неретва“ и др. Авторка на над 30 самостоятелни изложби. Награди: Паметна плоча на градовете Опузен, Сливно, медал на гр. Копривница, Голямата международна награда „Летящо перо“ на Славянска академия, наградата „Неретванска маслина“ и др.

**ДА ИМА ХЛЯБ**

Докато житното зрънце
прораства във хляба
и в благия залък,
от топлата пещ на печката
грее животът
и също расте –
на Твореца от благодтта,
омесена в хляба насъщен,
от доброто и разума,
широм по тази земя,
расте и пораства също
от кротостта и блаженството
на моите сестри-неретванки*,

докато хляба разчупват
край своята семейна
трапеза... С молитва
за челядта си край масата,
за слънцето и за дъжда,
измолват небесна любов –
да има навсякъде хляб,
и там, където го няма,
да се плодят семенцата
на житото и хляб да станат,
и радост светла да бъде!
А после на Бога благодарят
за хляба на своята трапеза...

*Неретва – река и област в Далмация

Марина Чапалия

Родена през 1965 г. в Дрвеник. Завършила е хърватски език и литература в Загреб. Живее и работи в Сплит. Има издадени десет книги – поезия на чакавско наречие. (В Хърватия се толерира не само книжовният език, а и някои съхранени във вековете наречия). По нейни седем стихотворения са създадени песни от композитора Петър Бергамо. Творбите ѝ са включени в много антологии и списания. Заглавия на нейни книги: „С езика на птиците“, „Нишка за късмет“, „Милостта на сърцето“, „Вземам си пътя и си отивам“, „Тихичко“, „Птиците изпиха утрото“ и др. Член на Дружеството на хърватските писатели. Участничка в Международния фестивал на поезията „Славянска прегръдка“. Лауреат на Специалната награда на Икономически университет – Варна. Член на Славянска академия.

**СИЯЕ ПШЕНИЦАТА**

Всяка година
през декември
намокрям бял памук
и семената
като в плацента
полягат

и чакам
развълнувана
първия кълн

звездовиден стрък
светла зеленина

Тиха куриерска поръка
за мир и за хляб

Пръстите ми минават
през всяко зърно
с вода го поръсват
сутрин и вечер

за новия ден
в декември

когато засияе
пшеницата

ден след ден

**Акад. Якша Фиаменго**

Роден в Комижа, остров Вис. Живее в Сплит. Работил е като журналист и редактор във в. „Свободна Далмация“. Член е на Дружеството на хърватските писатели и на Дружеството на композиторите. Публикувал е близо 40 книги с поезия и антологии. Лауреат на награди, сред тях: „Владимир Назор“, „Тин Уйевич“, наградата на гр. Сплит, на гр. Комижа – за цялостно творчество, наградата „Йосип Север“... Преведен в петнайсетина страни. Пише още есета, критика и сценарии. Редактор на редица издания и поредици. Автор е на текстовете на над 600 песни. Хърватското национално радио и телевизията направиха за него



документалния филм „Човекът на словото“. Член на Славянска академия.

КЪЩАТА НА ХЛЯБА

Душа сиромашка и тежка от волското бreme.
На Коледа в тайнството свято сме само статисти.
Все същите сенки в детето невръстно и чисто.
А Бог ни търкулва в нозете узрялото време.

Изпрана е зимата вече с надежда, ще мине,
додето във вятъра шуми морето на вярата.
В едно и също съзвездие мерим мяра за мяра.
Сред святата нощ дали сме пътниците сами?...

О, цялата златна е днеска нашата къща на хляба,
на бора украсата, празникът и тази нощ сляпа –
най-звездният час на дома, на вярата ни в заревото.

Разнася се ангелско „Слава!“ от всички страни,
докато са с нас мъдреците в пастирските двори
и вече Мария и Йосиф щастливи перат пелени...



Стиховете на хърватските поети са от всеславянската антология „Хлеб наш насущный“ издадена от Славянска литературна и артистична академия, 2019 г.

В нея са включени 175 водещи съвременни славянски поети от 25 държави.

Илюстрациите в книгата и корицата са специално нарисувани за изданието от известната българска художничка Даниела Зекина, живееща в Монреал, Канада.

Акад. Луко Палйетак

Роден е през 1943 г. в Дубровник. Завършил е английски и хърватски език и литература в Задарския университет. По-късно работи там като асистент. Докторира в Университета в Загреб. Превежда от английски, френски и славянски езици. Редактор на сл. „Дубровник“, издание на Матице Хърватска. Библиографията му съдържа заглавия на книги от 1968 г. до днес. Член на Академията на науките и изкуствата на Хърватия и дописен член на Словенската академия. Автор на многобройни книги с поезия, научни студии, есета и антологии, театрални и радиопиеси, също – и на детска литература. Лауреат е на много награди и отличия. Член на Славянска академия.

РОЗИ, ЖИТО

И как така разцъфват розите, не знам изобщо,
с тъга в душите гледат хората – ала защо ли?

Защото дълго не изтрайва цветът им нежен,
увяхва бързо, капва рано ведно с надеждата.

Завинаги; докато житото с узряло зърно
люлее се, играе с вятъра, расте и в тръните.

Ала за гладните не стига зрънце изронено,
затуй навярно аз все по-малко обичам розите.

Обичам ги, наесен вкуся ли от хляба днешен,
от този мирис на печен хляб се чувствам грешен.



Превод: Елка Няголова



Худ. Ася Колева

Не знаех много за баба Тонка, основно каквото са ни споменали мимоходом в часовете по история. Вдъхнових се да прочета повече и видях изключително силна жена, която със сигурност е разбирала смисъла и цената на свободата. Нарисувах изцяло дигитален портрет — за да я изтръгна от архаичния „пожълтял“ ореол. Искях да стопя времето между нея и мен.



Худ. Росица Ячкова

На съвременните момичета и момчета бих казала:
„Хвърляйте едно око на миналото, докато творите бъдещето“.

Слово и образ —

„Аз съм българка“



Худ. Елица Димитрова

Концепцията за изданието ме очарова. Личните истории показват как невъзможното на пръв поглед става възможно. Образът на Ванга ме докосна със силата да отстоява това, в което вярва.



Худ. Калина Мухова

Това, което ме привлече в историята на Венета Ботева е устремът, с който е взела решението да промени така радикално живота си. Имайки предвид периода, в който е живяла Венета, според мен нейният отказ да следва патриалхалните догми, е изисквал голям кураж и воля.

Екатерина Каравелова е една от влиятелните личности в годините след Освобождението на България, когато държавата се е строяла наново, а политиците са били само мъже. Тя е образована, обществено ангажирана и смела, един сложен и противоречив женски образ. Такава исках да я покажа и в илюстрацията си.



Худ. Свобода Цева

Личностите, които непримирумо и с всички средства отстояват себе си, винаги са ме респектирвали. Цената на свободата им е често болезнено висока и за тях, и за техните близки. А обществото ни е по-склонно да изпитва симпатия към онези, които възприема като жертви, отколкото към надарените и с талант, и с необичайна сила и твърдост на характера. Такава според мен е била Багряна.



Худ. Капка Кънева

Основно работя за чуждестранни издателства, затова се радвам на възможността да участвам в българско издание и то такова, което ме кара да се гордея, че съм жена и българка. Какъв по-вдъхновяващ пример от силни жени, надскочили времето си и преодолели обстоятелства, трудности и предразсъдъци, каквато е и Райна Княгиня.



Худ. Бистра Мъсева

Яна Язова ме впечатлява със силата си — както тази на словото ѝ, така и тази на личността. Неустоима, крехка и непоклатима в убежденията си... Поразена съм от чудовището на съвременността ѝ, както и от продължаващото в днешно време забвение над нея.



Худ. Маргарита Дончева